

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Erfgoed in de publieke ruimte met een relatie met Nederlands-Indië/Indonesië

Een verkenning

Erfgoed in de publieke ruimte met een relatie met Nederlands-Indië/ Indonesië

Een verkenning

Colofon

Erfgoed in de publieke ruimte met een relatie met Nederlands-Indië/Indonesië
Een verkenning

Tekst en redactie: Gerdien Verschoor

Onderzoek: Wouter Hoiting

Meeleescommissie: Sebastián van der Heide (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport), Alexandra van Kleef, Iris Looman (beiden Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2025

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600 3800 BP Amersfoort
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl

Voorwoord	6
Inleiding	7
Erfgoed in de publieke ruimte met een relatie met Nederlands-Indië/Indonesië	8
Verdrag van Faro	8
Herinneringserfgoed	8
Materieel en immaterieel erfgoed	8
Beeldenstorm	9
Ervarings- en herinneringsgemeenschappen	10
De interviews	11
De pijn van onze geschiedenis	11
De rol van de overheid	12
Interview Margaret Leidelmeijer	13
Interview Yvonne Carels	15
Interview Rizky Kalebos	17
Interview met Patricia Tjiook-Liem	19
Interview Rocky Tuhuteru	21
Interview Fadjar Schouten-Korwa	23
Interview Maud en Reinoud van der Baan	25
Interview Ingrid van der Hoeven	27
Interview Gerard Hensbergen	29
Afbakening en werkwijze	31
Afbakening	31
Werkwijze	31
Bevindingen	31
Kwantitatieve gegevens monumenten	32
Erfgoed in de publieke ruimte: voorbeelden	33
Categorieën	33
1 Handelsgebouwen en pakhuizen	34
2 Villa's, landhuizen en landgoederen	35
3 Wandkunst en glas-in-lood	36
4 Sculpturen en landschapskunst	38
5 Herdenkingsmonumenten	39
6 Graven	41
7 Immaterieel erfgoed	42
8 Plekken van betekenis	43
Erfgoed in de publieke ruimte: een overzicht uit de registers	44
Bijlage: welke geschiedenis?	57
Geraadpleegde bronnen	59
Fotoverantwoording	60

De publieke ruimte is van iedereen. Hier speelt zich een groot deel van het openbare leven af. Dat gebeurt op straten en pleinen, in parken of vrij toegankelijke (overheids)gebouwen. Met monumenten herinneren zulke plekken vaak aan een ver of dichtbij verleden. Zo helpt erfgoed de geschiedenis te markeren en een gevoel van herkenning of zelfs erkenning te genereren.

Van zo'n twee miljoen Nederlanders woonden de voorouders in Nederlands-Indië. Welke verhalen zien zij in het straatbeeld terug? Om dit te achterhalen verkende de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed het erfgoed in de publieke ruimte dat een relatie heeft met Nederlands-Indië/Indonesië. Samen met mensen uit de diverse ervarings- en herinneringsgemeenschappen. Deze verkenning bundelt de verhalen, vele voorbeelden én vraagstukken die daaruit volgden.

Via historische gebouwen, plaquettes, mozaïeken en glas-in-lood ramen slingert de geschiedenis van Nederlands-Indië/Indonesië zichtbaar door ons land. Maar ook via eigentijdse muurschilderingen of sculpturen. Soms zijn de aanwezige herinneringen niet voor iedereen zichtbaar. Ze zijn verbonden aan specifieke

data of de kades waar men voor het eerst voet aan wal zette. Het is een interessant vraagstuk voor ons hoe we dit erfgoed door kunnen geven aan volgende generaties.

Susan Lammers
Algemeen Directeur Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Op 4 oktober 2024 werd de website Onsland.nl gelanceerd. Dankzij de gemeenschappelijke inspanningen van het Indisch Herinneringscentrum, de KB Nationale Bibliotheek en WO2Net werden op deze website meer dan 70 collecties van erfgoedinstellingen, archieven en musea bijeengebracht over de gedeelde geschiedenis van Nederland en Indonesië. De website is een dynamisch platform met toegang tot meer dan 250.000 historische bronnen, verhalen, tijdlijnen, familie-geschiedenissen en educatiemateriaal waarmee een meerstemmig beeld wordt geschetst van onze gedeelde geschiedenis.

Onsland.nl is een direct en tastbaar resultaat van het project Collectieve Erkenning Indische Gemeenschap in Nederland van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)¹. Een ander resultaat van dit project is het adviesrapport *Deel en verbind – Nederland, Nederlands-Indië, Indonesië* van de Commissie Versterking kennis geschiedenis voormalig Nederlands-Indië onder voorzitterschap van Jet Bussemaker. Deze commissie werd in oktober 2021 ingesteld door de toenmalige staatssecretaris van VWS, Paul Blokhuis, en de toenmalige minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media (BVOM), Arie Slob. Het rapport verscheen op 8 februari 2023.

De opdracht voor de commissie was om een advies uit te brengen over de wijze waarop de kennis over de geschiedenis van voormalig Nederlands-Indië (in navolging van de commissie verder Nederlands-Indië/Indonesië genoemd) duurzaam kan worden verankerd in de Nederlandse samenleving, zowel in het reguliere onderwijs als in de museum- en erfgoedsector. Uit een aantal dialoogsessies en gesprekken met jongeren uit de

derde en vierde generatie was namelijk naar voren gekomen dat er in de Nederlandse samenleving een groot gebrek aan (historische) kennis is over de geschiedenis van Nederlands-Indië/Indonesië. Een belangrijke deelopdracht voor de commissie was dan ook te adviseren over eventueel aanvullende maatregelen die de kennis over, het inzicht in en het begrip van de geschiedenis van Nederlands-Indië/Indonesië kunnen vergroten, waarbij er ook een verbinding tussen onderwijs, cultuur en erfgoed gelegd zou kunnen worden. Onsland.nl is daarvan een resultaat.

Maar de commissie had nog meer aanbevelingen. In het rapport noemde zij het belang van materieel erfgoed in de publieke ruimte met betrekking tot Nederlands-Indië/Indonesië. Ze stelde voor om dit te onderzoeken en te ontsluiten, en om nieuwe 'herinneringstekens' te ontwikkelen voor een breed publiek. Want monumenten, maar ook creatievere uitingen zoals sculpturen en installaties zijn belangrijk in het straatbeeld. Ze houden herinneringen levend en nodigen uit tot bezinning op ons gemeenschappelijke verleden. Ze dragen bij aan onze kennis en voeden ons collectieve geheugen. Toenmalig staatssecretaris van VWS onderschreef dit en kondigde op 4 juli 2023 in een beleidsreactie aan dat de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) een inventariserende verkenning zou uitvoeren naar het bestaande erfgoed in de publieke ruimte dat een relatie heeft met Nederlands-Indië/Indonesië in aansluiting op eerdere vergelijkbare verkenningen van de RCE.² De RCE besloot vervolgens om een publieksuitgave van deze inventarisatie te laten verschijnen om de kennis hierover te vergroten en de dialoog te stimuleren. Want deze gedeelde geschiedenis is een geschiedenis van ons allemaal.

¹ Projectplan Collectieve Erkenning Indische Gemeenschap in Nederland een extra impuls 2021-2024, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Den Haag 2021.

² *Erfgoed om bij stil te staan; achtergronden bij Verkenning Herinneringserfgoed*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2018; *Erfgoed van betekenis. Verkenning Herinneringserfgoed: een verkennend onderzoek naar de relatie tussen onroerend erfgoed en de herinnerings- en herdenkingscultuur in Nederland*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2019; *Omgang met beladen erfgoed in de openbare ruimte. Samenvatting van een in 2021 uitgevoerde verkenning*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2022; *Erfgoed van mensen met een migratieachtergrond. Een verkenning*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2022; *Verkenning erfgoedgemeenschappen in Gouda*, Factsheet, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2022; *Verzamelingen en gemeenschappen. Verkennend onderzoek naar cultuurgoederen van diverse gemeenschappen in Nederland*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2025.

Erfgoed in de publieke ruimte met een relatie met Nederlands-Indië/Indonesië

Nederland is rijk aan erfgoed in de publieke ruimte dat een relatie heeft met Nederlands-Indië/Indonesië. Historische objecten, gebouwen en plaatsen maken onze gedeelde geschiedenis zichtbaar en tastbaar. Ze bieden een authentiek domein om naartoe te gaan en verhalen over het verleden te zien en te ervaren. Ze zijn van belang voor de ontwikkeling voor onszelf als persoon, maar ook voor ons collectieve geheugen. Voor deze verkenning telden we vele monumenten, gedenktekens en herinneringstekens die een relatie hebben met Nederlands-Indië/Indonesië. In het kader van deze verkenning bundelden we ze in een aantal voorbeelden (p. 12-22) en een overzicht (p. 23-39). Toch waren we waren ons er voortdurend van bewust dat we nog lang niet het volledige beeld geven. Vele (lokale) voorbeelden en initiatieven ontsnappen aan de registers die we voor deze verkenning raadpleegden.

Verdrag van Faro

In 2005 ondertekende Nederland het Verdrag van Faro (Raad van Europa, 2005). Met dat verdrag, getiteld *De Waarde van Cultureel Erfgoed voor de Samenleving*, benadrukt de Raad van Europa een ander perspectief op erfgoed. Het Verdrag van Faro stelt de mens en de samenleving centraal en hun relatie met erfgoed. De focus daarbij ligt op meerstemmigheid, co-creatie, burgerinitiatief en burgerexpertise. Niet alleen een historische plek, voorwerp of traditie is van belang, maar ook de verschillende betekenissen en het gebruik ervan. Het Verdrag van Faro roept op om cultureel erfgoed midden in de samenleving te positioneren en stelt daarbij erfgoedgemeenschappen centraal. Het Verdrag geeft een omschrijving van het begrip erfgoedgemeenschap: 'Een erfgoedgemeenschap bestaat uit mensen die waarde hechten aan bepaalde aspecten van cultureel erfgoed die zij, binnen het kader van publieke actie, willen behouden en aan toekomstige generaties willen overdragen.'

Herinneringserfgoed

'Met herinneringserfgoed wordt bedoeld de onroerende objecten, gebouwen en plekken in Nederland waar historische verhalen aan verbonden zijn', lezen we in *Erfgoed van betekenis. Verkenning herinneringserfgoed*.³ In deze verkenning, gedaan door de RCE, werd de relatie tussen onroerend erfgoed en de herinnerings- en herdenkings-

cultuur in Nederland in beeld gebracht. Deze verkenning sloot aan op eerdere beleidsstukken waarbij de aandacht uitging naar sociale waarden van erfgoed, het belang van erfgoed en de toegankelijkheid van historische plaatsen in het land die het verhaal van onze geschiedenis vertellen. *Erfgoed van betekenis* stelde dat niet alleen het erfgoed zelf (een gebouw, een beeld, een monument) van belang is, maar ook de herinneringswaarde en het verhalend vermogen van erfgoed.⁴ Welke verhalen vertellen monumenten, gebouwen, plaquettes? En wat brengen die verhalen bij ons teweeg? 'Herinneringserfgoed' maakt het verleden tastbaar en beleefbaar. Daarom is de bescherming en instandhouding ervan van meerwaarde voor de herinnerings- en herdenkingscultuur in Nederland. Als de herinneringen het karakter hebben van een herdenking, zijn ze bovendien een belangrijke plek om samen te komen.⁵

Het is dan ook niet voor niets dat de Commissie Bussemaker in het rapport *Deel en Verbind* het belang van erfgoed in de publieke ruimte onderstreepte en voorstelde nieuwe 'herinneringstekens' te ontwikkelen voor een breed publiek. Wanneer we ons bewuster zijn van erfgoed dat een relatie heeft met Nederlands-Indië/Indonesië, kunnen we ook de kennis over, inzicht in en begrip voor de geschiedenis van Nederlands-Indië/Indonesië voor een breed publiek vergroten.⁶

Materieel en immaterieel erfgoed

Voor deze verkenning werden dertien vertegenwoordigers uit verschillende herinnerings- en erfgoedgemeenschappen geïnterviewd om hun gedachten over herinneringserfgoed op te tekenen. Zij gaven samen een zeer brede visie op wat 'herinneringserfgoed' voor hen betekent. Uit de interviews blijkt hoe belangrijk ook het immateriële erfgoed is: de culturele gebruiken, sociale praktijken, en ambachtelijke vaardigheden die groepen mensen met elkaar beoefenen en die van generatie op generatie worden doorgegeven.⁷ Plaatsen van herinnering zijn dus niet alleen fysieke plekken zoals gebouwen, monumenten of sculpturen, maar ook immaterieel erfgoed zoals smaken, geuren, symbolen, of liedjes.⁸

³ *Erfgoed van betekenis*, p. 9

⁴ *Erfgoed van betekenis*, p. 12

⁵ *Erfgoed van betekenis*, p. 4

⁶ *Deel en verbind*, p. 5, 6

⁷ Een voorbeeld daarvan is het feit dat Indisch koken en de Indische rijsttafeltraditie onlangs werden uitgeroepen als immaterieel erfgoed van Nederland. Zie <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/indischerijsttafel>. Daags na de bekendmaking ontstond discussie over de vraag of de Indische rijsttafel wel of geen vorm van culturele toe-eigening is. Zie *Deel en verbind*, p. 37

⁸ *Erfgoed om bij stil te staan*, p. 2

Allerlei gebruiken, die zich bij herinneringserfgoed kunnen afspelen, kunnen bijdragen aan de herinneringswaarde van een locatie. Zo'n locatie kan een gedenkteken zijn, een monument, maar ook een 'plek' – het belang van plekken van aankomst bijvoorbeeld worden in de interviews nadrukkelijk genoemd.

Beeldenstorm

Herinneringserfgoed staat de laatste jaren onder druk en is soms in een ander licht komen te staan. We zijn lang niet altijd trots meer op gebeurtenissen die in het verleden als succes werden ervaren. Mannen (zelden vrouwen) die lang als helden werden vereerd, representeren nu beladen geschiedenissen. Objecten, straatnamen, gebeurtenissen en historische figuren die eerder een reden waren voor nationale trots, kunnen nu de aanleiding vormen voor schaamte en excuses.⁹ 'Wat te doen met beladen monumenten in de openbare ruimte, zoals het monument van Jan Pieterszoon Coen in Hoorn en het van Heutszmonument in Amsterdam, dat in 2004 werd omgedoopt tot Indië-Nederland monument?', vraagt men zich af in *Deel en Verbind*.¹⁰ 'Dienen ze een plek in musea te krijgen? Van nieuwe teksten te worden voorzien? Of is het wenselijk om nieuwe monumenten naast de bestaande te plaatsen, om zo recht te doen aan meerstemmigheid en correctie op dominante visies?' Het zijn vragen die ook tijdens de interviews ter sprake kwamen. Ook de publicatie van Eveline Buchheim e.a., *Sporen van betekenis. In gesprek met 'getuigen en tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog*, besteedt

enige aandacht aan het feit dat er weinig voorbeelden van inclusieve monumenten zijn, en aan de controverses die rondom sommige monumenten is ontstaan.¹¹

In 2023 verscheen *Wankele sokkels. Omstreden monumenten in de openbare ruimte* van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Daarin werd gesteld dat, nu koloniale standbeelden mede onder invloed van Black Lives Matter hun 'witte onschuld hebben verloren', de biografie van een monument van groot belang is voor een beter begrip van een controverse. Veel controverses ontstaan volgens de commissie door onbegrip of onwetendheid over de geschiedenis van het monument, het ontwerp, de locatie, eigenaarschap, over wet- en regelgeving en over de procedures rondom besluitvorming. Deze processen moeten met aandacht worden begeleid. Beter (historisch) inzicht kan leiden tot een beter begrip. De commissie wees er ook op dat monumenten in de toekomst omstreden kunnen raken. Voor een evenwichtige omgang met omstreden monumenten geeft het rapport een aantal aanbevelingen: hou rekening met de geschiedenis van het monument, ga te rade bij kunsthistorici en kunstenaars omdat zij alert zijn op verborgen betekenissen in de vormgeving en beeldtaal, neem als bestuurder de verantwoordelijkheid om gesprekken te voeren waarbij alle partijen betrokken worden, ontwikkel een beleidsvisie op het 'herinneringslandschap'. Bij dit alles kan een goed landelijk monumentenregister met een kennisbank behulpzaam zijn.¹² De commissie publiceerde ook een handreiking over hoe om te gaan met omstreden monumenten.¹³

⁹ *Erfgoed om bij stil te staan*, p. 3

¹⁰ *Deel en verbind*, p. 38

¹¹ Eveline Buchheim, Satrio Dwicahyo, Fridus Steylen, Stephanie Welvaart, *Sporen van betekenis. In gesprek met 'getuigen & tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog*, Amsterdam 2022 (pp. 288-296: 'Monumenten 1945-1949 in Nederland')

¹² *Wankele sokkels*, p. 8, 11

¹³ *Wankele sokkels*, p. 156-157

Ervarings- en herinneringsgemeenschappen

Naar schatting twee miljoen Nederlanders hebben een persoonlijke band met Nederlands-Indië/Indonesië. 'Die band is buitengewoon divers en kan teruggaan tot een ver koloniaal verleden, tot ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië, de bersiap-periode¹⁴, de onafhankelijkheidsoorlog en uiteindelijk de overdracht van Nieuw-Guinea. De aanleidingen om naar Nederland te emigreren liepen vanwege die uiteenlopende achtergronden eveneens sterk uiteen. De herinneringen – vaak emotioneel en pijnlijk – van de verschillende ervaringsgemeenschappen variëren evenzeer en werken tot op de dag van vandaag door', lezen we in *Deel en Verbind*.¹⁵ Kortom: het gaat om een 'diversiteit aan ervaringen en stemmen' – er is geen sprake van een eenduidige gemeenschap. Om recht te doen aan al die verschillen spreekt *Deel en Verbind* van 'ervarings- en herinneringsgemeenschappen'. Wat deze groepen delen, is dat hun (voor)ouders in het koloniale Nederlands-Indië woonden en dat zij momenteel in Nederland wonen. Maar iedere gemeenschap heeft een andere migratiegeschiedenis (zie hiervoor de bijlage).

Over welke diversiteit aan ervaringen en stemmen hebben we het dan? Om welke ervarings- en herinneringsgemeenschappen gaat het? Uitgaande van de mensen die na of vanwege de dekolonisatie van Indonesië naar Nederland kwamen, worden in *Deel en Verbind* de volgende groepen benoemd.¹⁶ Iedere groep heeft een ander perspectief op de verschillende perioden van de geschiedenis en op hun komst naar Nederland.

Indo-Europeanen en Europese totoks - mensen uit gemengde relaties (Indo-Europeanen) en mensen van wie beide ouders Europees waren (totoks) die waren 'verindischt' of zich in ieder geval sterk verbonden voelden met Nederlands-Indië. Beide groepen hebben

uiteenlopende ervaringen in de koloniale samenleving, de Japanse bezetting, de bersiap-periode en de Indonesische revolutie.

Molukse gemeenschap - ook deze gemeenschap is niet homogeen. Er kan onderscheid worden gemaakt naar religie (moslim, katholiek of protestant) en naar cultuur en regio van afkomst (bijvoorbeeld afkomstig van de Midden- of Zuid Molukken).

Papoea's – naar Nederland gekomen nadat Nederland de laatste kolonie in 'de Oost', Nederlands Nieuw-Guinea, in 1962 opgaf, en dit gebied onder druk van buitenaf onder Indonesisch bestuur kwam.

Peranakan Chinezen - in Indonesië geboren Chinezen met Chinese en Indonesische voorouders, en hun nazaten.

Indië-veteranen, dienstplichtigen en oorlogsvrijwilligers die door Nederland werden ingezet in de strijd van 1945-1949, en hun nazaten.

Naast deze 'gemeenschappen' die als gevolg van de postkoloniale migratie naar Nederland kwamen, benoemt *Deel en Verbind* nog de groep **'die kritisch kijkt naar het Nederlands koloniaal perspectief en zich meer identificeert met hun land van oorsprong (Indonesië)**. Dat is een gemêleerde groep die wordt gevormd door Indonesiërs die naar Nederland kwamen vanwege werk of studie, of als politieke balling na de vermeende staatsgreep in Indonesië in 1965, maar in toenemende mate ook door onder andere Indische en Molukse jongeren die eraan hechten meer aandacht te geven aan de "Indonesische stem" en de Indonesische kant van de geschiedenis.¹⁷

¹⁴ "Bersiap" betekent letterlijk 'wees paraat' en wordt vaak gebruikt voor de chaotische en zeer gewelddadige maanden aan het begin van de Indonesische revolutie (volgend na de capitulatie van Japan in augustus 1945). Zie *Deel en verbind*, p. 18 en Esther Captain, Onno Sinke, *Het geluid van geweld. Bersiap en de dynamiek van geweld tijdens de eerste fase van de Indonesische revolutie, 1945-1946*, Amsterdam University Press B.V., 2022

¹⁵ *Deel en Verbind*, p. 3

¹⁶ *Deel en Verbind*, p. 18

¹⁷ *Deel en Verbind*, p. 18

‘Het is een enorme mix van mensen en iedereen heeft zijn verhalen’, zegt een van de geïnterviewden, Yvonne Carels, over de meerstemmigheid van de herinneringsgemeenschappen. Rizky Kalebos wijst ook op de verschillen tussen generaties. ‘Bij de eerste en tweede generatie, dus de oudere mensen, is het gevoel van Tempo Doeloe sterk, net als de nostalgie van een tijd en plek die niet meer bestaat. De derde generatie is bezig met een zoektocht: wat is mijn identiteit?’

Maar ondanks de onderlinge verscheidenheid is er veel gemeenschappelijks als het gaat om de blik op erfgoed in de openbare ruimte met een relatie met Nederlands-Indië/Indonesië. En dat perspectief is breed: van architectuur tot gedenktekens, van kunst in en aan gebouwen tot ‘Indische’ dieren in Artis, van Shell tot plekken van aankomst.

Maar ook de Molukse wijken of ‘Indische stukken’ in nieuwbouwwijken van na de Tweede Wereldoorlog worden genoemd, of, om het breder te trekken: het erfgoed van de woongemeenschappen die tevens de wederopbouw van Nederland illustreren. Daar horen ook de toko’s bij als belangrijke plekken van samenkomen, soms van generatie op generatie. En de toko’s brengen ons op het immateriële erfgoed van de smaken, Conimex en het ‘herinneringskoken’. De Molukse traditie van het vuurwerk afsteken op kerstavond in plaats van met oudjaar. Herdenkingen, data, ontmoetingen, liederen, evenementen, voorstellingen, een dans zoals de Tjakalele: het behoort volgens de geïnterviewden allemaal tot erfgoed in de openbare ruimte.

Margaret Leidelmeijer noemt nog specifiek de opleidingsinstituten zoals de Indische Instelling in Delft waar ambtenaren werden opgeleid, net als Wageningen. ‘Wat waren de moties van die mensen, wat bracht hen ertoe om voor zo’n opleiding te kiezen? Ze werkten aan complexe grote infrastructurele werken, zoals spoorlijnen, havens, kolenmijnen. Dat is ook erfgoed. De spoorlijnen in Zuid-Limburg hebben dezelfde opzet als in Zuid-Sumatra. En dat komt omdat diezelfde ingenieurs op beide plekken gewerkt hebben.’

En wat te doen als dat erfgoed van sommige herinneringsgemeenschappen in de openbare ruimte nog helemaal niet aanwezig is? Fadjar Schouten-Korwa zegt over het erfgoed van de Papoea’s: ‘Erfgoed in de openbare ruimte is er nog niet, dus misschien moeten we dat gewoon maken, op een centrale plek. Maar zo’n centrale plek kan ook een museum zijn, zoals het Wereldmuseum, waar we bij elkaar kunnen komen en ons erfgoed kunnen vieren, in combinatie met het immateriële erfgoed. Dan kunnen we de urgentie laten zien van onze geschiedenis.’

De pijn van onze geschiedenis

Uit de interviews blijkt ook dat het van belang is om te laten zien dat er ook pijn en verdriet verbonden is met bepaalde uitingen. ‘De pijn van onze geschiedenis, die zie je niet in de openbare ruimte’, zegt Yvonne Carels. Plekken van aankomst, zoals de Lloyd Kade in Rotterdam, symboliseren die pijn. Rocky Tuhuteru noemt dit zelfs een ‘sacrale plek’, waarover hij zegt: ‘Die plekken hebben zoveel geschiedenis, zoveel verhalen, zoveel tranen, zoveel onzekerheid, zoveel kou. Het is ook het begin van het verdriet. Het verdriet van de verontwaardiging van Molukkers over Nederland en de Nederlandse regering. Niet over de Nederlandse bevolking, maar wel over de Nederlandse regering.’ Maar ook andere plaatsen waar de geschiedenis echt heeft plaatsgevonden, zoals de voormalige kampen Westerbork (woonoord Schattenberg) en Vught (woonoord Lunetten), voormalige concentratie- en doorvoerkampen die na de oorlog werden gebruikt voor de opvang van zogenaamde repatrianten, zijn belangrijk in het herinneringslandschap dat aan die pijn refereert.

Moet je omstreken monumenten op een andere manier laten zien? ‘Wat erfgoed betreft, ik vind dat daar duidelijkheid over moet zijn. Bijvoorbeeld het Van Heutsz-monument [in 2004 getransformeerd tot Monument Indië-Nederland, red.]. Je kunt dat wel weglakken en weggummen, want het past niet meer in deze tijd, maar dan weten de jongeren ook niet meer dat er ooit iets is gebeurd en waarom mensen hier zitten zoals ze hier zijn’, zegt Maud van der Baan-Busch. Wat doe je met gebouwen ‘waar veel onheil vandaan kwam’, zoals de Krayenhoffkazerne in Nijmegen waar KNIL-militairen werden opgeleid? En ‘wat betekent het om een portret van de omstreken politicus Louis Beel ergens op te hangen, of hoe kan je het op een andere manier laten zien?’, zijn vragen die tijdens de interviews naar boven komen. ‘Een actuele vraag is: waar gaat een monument eigenlijk over? Natuurlijk kun je bij bepaalde monumenten denken aan een soort conceptuele vernieuwing, dus dan laat je kunstenaars of kunsthistorici het kunstwerk of de plek op een andere manier invullen of de plek op een andere manier invullen. Maar wanneer een monument een andere context krijgt of een andere naam, betekent dat nog niet dat het ergens anders voor staat.’

Enkele geïnterviewden wijzen ook op het ‘andere’ slaverijverleden: ‘Er was ook slavernij in Nederlands-Indië. Het zou mooi zijn als dat verhaal ook zou worden verteld, die kant van Nederlands-Indië die nu onderbelicht is. De expansiedrift is daar, op Banda, begonnen. Er is een

Nationaal Slaverijmonument in de openbare ruimte. Het zou mooi zijn als dat monument de twee kanten zou laten zien. Als het meer inclusief is. Dat zou een heel mooi signaal kunnen zijn.'

De rol van de overheid

De verhalen duiden en de context vertellen is dus belangrijk. De verhalen geven de objecten, gebouwen en plekken meer diepgang, waardoor het bewustzijn van de betekenis van de plek groeit, en daarmee het draagvlak voor behoud van het erfgoed en een respectvolle omgang ermee. Bij herinneringserfgoed gaat het niet alleen om instandhouding van de materie, van stenen, maar vooral ook van de betekenis. Hier zien de geïnterviewden een rol weggelegd voor de overheid: kennis integreren, nieuwe generaties meenemen in het verhaal, nieuwsgierigheid opwekken, educatie. De meeste geïnterviewden zijn het erover eens dat het onderwijs op scholen tekortschiet. Dat zou een veel bredere context moeten schetsen en niet

alleen vanuit de Nederlandse geschiedenis of vanuit Eurocentrisch perspectief. Die kennisoverdracht moet plaatsvinden op een zo attractief mogelijke manier en daarbij kan naar alternatieve middelen worden gezocht, zoals een TV-serie of educatieve programma's waarmee je letterlijk de straat op gaat. Ook musea hebben een rol bij het vertellen van de verhalen, net als de (door het Ministerie van VWS gefinancierde) website onsland.nl. Daarnaast zijn 'bottom up' initiatieven belangrijk. Als voorbeelden worden genoemd de Bitterzoete Route in Utrecht en initiatieven om gastsprekers in de klas uit te nodigen.

Tot slot zou er geld beschikbaar moeten worden gemaakt voor het ontsluiten van archieven en databestanden, zoals in één van de interviews wordt benadrukt: 'In plaats van monumenten in de openbare ruimte zou ik het toejuichen als er geld beschikbaar wordt gemaakt. Zodat de geschiedenis doorzoekbaar kan worden gemaakt en doorverteld aan volgende generaties. Dus als we het over erfgoed hebben, dan zou ik het veel meer in het immateriële zoeken dan in het materiële.'

Interview Margaret Leidelmeijer

13

Margaret Leidelmeijer (Oosterhout NB, 1959) is coördinator Kenniscentrum en Tentoonstellingen bij het Indisch Herinneringscentrum. Ze is medeauteur van Atlas van de Oversteek, De naoorlogse migratie vanuit Indonesië naar Nederland (Zutphen: Walburg Pers 2023).

“Ik voel me vooral verbonden met de Indische gemeenschap. Een duidelijke identiteit heb ik al van jongs af aan. Ik voelde me altijd een Indisch meisje. Mijn ouders hebben ons een duidelijke identiteit meegegeven, ze

hebben altijd gezegd: ‘Je bent een Indo en je hebt een Indische achtergrond en die mag je nooit verloochenen.’ Wel zou het gechargeerd zijn om te zeggen dat het een gemeenschap is. Er zijn zoveel verschillende volkeren in die archipel geweest.”

“Ik had veel meer verbinding met de Indonesiërs en de Indonesische wereld. Veel minder met Nederlands-Indië. Want wat ze hier vertellen is heel anders dan hoe de wereld echt was in die koloniale tijd.”

“Als ik denk aan Indisch erfgoed, dan denk ik aan de koloniale architectuur. Maar ik voel me niet verbonden met koloniale structuren, met die witte koloniale wereld. Gebouwen van bijvoorbeeld de Nederlandse Handelmaatschappij zie ik, ook vanuit mijn achtergrond, als erfgoed. De gebouwen zelf vind ik heel mooi. Net zoals dat van Shell. Het zijn gebouwen die onderdeel zijn van het koloniale systeem. Vanuit historisch oogpunt is dat belangrijk voor mij. Ik heb onderzoek gedaan naar de terugkeer en opvang van mensen uit Nederlands-Indië. Shell heeft daar belangrijke rol in gespeeld, ook in het betalen van de *backpay*. Dat laatste is nog steeds een pijnpunt voor veel mensen in de Indische en Molukse gemeenschap. Voor de mensen die daar werkten was het uitbetalen van de *backpay* heel erg belangrijk. Maar Shell heeft wel uitgekeerd in tegenstelling tot andere bedrijven en de Nederlandse overheid. Natuurlijk ging het alleen om hun eigen personeel en was er verschil tussen personeel dat hier in Nederland was aangenomen en personeel in Indonesië.”

“Verder heb je de Indische Instelling in Delft, waar van 1864-1901 de koloniale ambtenaren werden opgeleid, net als in Wageningen. Opleidingsinstituten vind ik altijd ook interessant. Wat waren de motivaties van die mensen, wat bracht hen ertoe om voor zo’n opleiding te kiezen? Ze werkten aan complexe grote infrastructurele werken, zoals spoorlijnen, havens, kolenmijnen. Dat is ook erfgoed. De spoorlijnen in Zuid-Limburg hebben dezelfde opzet als in Zuid-Sumatra. En dat komt omdat diezelfde ingenieurs op beide plekken gewerkt hebben.”

“Het Indisch Monument vind ik belangrijk maar ik heb bij dat monument niet echt het idee van historische verbon-

denheid. Dat heb ik wel bij plekken waar de geschiedenis zich echt heeft afgespeeld, zoals het Oranjehotel, Kamp Westerbork, Kamp Vught en Kamp Amersfoort. Dat zijn allemaal plekken waar daadwerkelijk iets gebeurd is. Voor mij geldt dat ook voor de plekken van aankomst, zoals de kades in Amsterdam en Rotterdam. Die vind ik belangrijk, dat zijn plekken waar ik verbinding mee heb.”

“Ik vind het belangrijk dat er plekken zijn waar mensen van dezelfde cultuur bij elkaar komen. Dat geeft veel meer verbondenheid.”

“Duiding en context zijn belangrijk. Mensen gaan er zo aan voorbij terwijl er zo’n rijke geschiedenis aan verbonden is. Je zou je willen dat mensen zich veel meer bewust worden van de aanwezigheid van koloniale gebouwen en hun geschiedenis. Maar hoe doe je dat, hoe geef je betekenis aan een object dat eigenlijk dood is? Nu werken we aan de website onsland.nl over het gedeelde verleden van Nederland en Indonesië. [Onsland.nl](http://onsland.nl) is ontwikkeld door het Programma Indisch Erfgoed Digitaal, een samenwerking tussen WO2Net, de KB Nationale Bibliotheek en het Indisch Herinneringscentrum. Met de website relateren we verhalen aan objecten, aan kaarten, waardoor we context creëren. Ik denk dan ook altijd aan de Joodse struikelstenen, waarbij je altijd even stil blijft staan.”

“Ik vind dat de Nederlandse overheid al best veel doet. [Onsland.nl](http://onsland.nl) bijvoorbeeld wordt gefinancierd door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Maar het is jammer dat er groepen zijn die de aandacht naar zich toetrekken en meer bescheiden groepen, van wie het erfgoed minder zichtbaar is.”

Yvonne Carels (geboren in Jayapura) is voorzitter van Stichting Hapin, die zich al sinds 1972 inzet voor identiteitsbehoud en bescherming van de Papoea's. Het gezin Carels kwam in 1962 aan in Nederland en woonde de eerste twee jaar op verschillende plekken waaronder ook in woonoord Schattenberg - het terrein van voormalig kamp Westerbork.

“Mijn vader was bestuursambtenaar vanuit Nederland en mijn moeder is Papoease. Ik ben geboren in Nederlands Nieuw-Guinea, in een stad die destijds Hollandia heette en nu Jayapura. Mijn vader werd meteen ontslagen omdat hij met een Papoease trouwde. Na een paar jaar werd hij weer aangenomen. Ik ben heel erg opgegroeid met de Papoea's, omdat mijn moeder politiek en

cultureel actief was. Ook was ze 27 jaar lid van de zang- en dansgroep Sampari. Maar ik voel me ook met het Indische verbonden, want dat is de achtergrond van mijn vader. Eigenlijk voel ik me vooral een wereldburger, nooit is iets vanzelfsprekend geweest en we verhuisden ook overal heen. Ik was nooit gebonden aan een plek.”

“Als het gaat om kunst in de openbare ruimte, denk ik aan het Wereldmuseum dat een belangrijke functie heeft bij het vertellen van onze verhalen. Ook Museum Sophiahof geeft ruimte aan ons verhaal. Of bijvoorbeeld het Missiemuseum in Steyl, dat in 2023-2024 een tentoonstelling organiseerde over de paradijsvogels uit Papoea: *De vogels van God*. Missionarissen uit Steyl verspreidden in Nieuw-Guinea niet alleen het woord van God, ze handelden ook in paradijsvogels. De veren werden verkocht aan modehuizen in Berlijn en Parijs. In de tentoonstelling werd het verhaal van de paradijsvogel verteld vanuit drie verschillende perspectieven: de missie, autochtoon, en koloniaal. Nog altijd is de paradijsvogel verbonden met onze identiteit. Vanuit het museum werd gevraagd of wij via de Stichting Hapin objecten konden aandragen die iets over onze identiteit vertellen. Toen hebben we een schilderij van mijn moeder van een paradijsvogel aangedragen. Ook kunstenaar Wendela de Vries, die in Nieuw-Guinea is geboren, heeft een mooi schilderij gemaakt. Dus musea zijn belangrijk voor mij.”

“Bij erfgoed in de publieke ruimte denk ik vooral aan lekker eten. Vanuit mijn Indische kant zie ik veel erfgoed, ook op bijvoorbeeld Facebook. Daar zijn de herdenkingen zichtbaar, maar de kunstwerken niet. Natuurlijk is er wel het monument voor de Papoea-strijders in Bronbeek, maar dat heeft denk ik meer betekenis voor de veteranen. Wat betreft de herdenkingen: pas de laatste twee, drie, vier jaar worden de Papoea's daarin meegenomen. Je ziet dat er steeds meer verhalen vanuit verschillende kanten komen. Dat gebeurt op verschillende gebieden, zoals Greenpeace die bezig is met de kap van het oerwoud in Papoea. Ook door de commissie van Jet Bussemaker – die het belang van cultureel erfgoed benadrukt – zijn we zichtbaarder geworden. Het is een enorme mix aan mensen en iedereen heeft zijn eigen verhalen.”

“Ook bepaalde data zijn voor mij belangrijk, zoals 1 december. Op 1 december 1961 werden de Morgenstervlag en het volkslied ‘Hai Tanahku Papua’ officieel gepresenteerd als nationale symbolen voor een

onafhankelijk West-Papoea. Het nationale parlement, de Nieuw-Guinea Raad, was al geïnstalleerd. Samen met Nederland werden de eerste stappen naar onafhankelijkheid gezet. Onafhankelijkheid die er nooit kwam, want in 1963 werd het land ingenomen door Indonesië. Vroeger kwamen we dan samen in het Congresgebouw, dat nu World Forum heet, en nu in Museum Sophiahof.”

“Ook een vlag is voor mij erfgoed in de publieke ruimte: de Papuavlag met blauw-witte strepen en een witte ster op een rode achtergrond. Ik vond het pijnlijk toen bij een Veteranendag in Den Haag de Papoea-vlag niet gedragen mocht worden, om Indonesië niet voor het hoofd te stoten. In Papoea Nieuw-Guinea zie je de Papoeagedachte óveral in de publieke ruimte. Op het vliegveld zie je overal grote paradijsvogels aan de muren. Maar dat geldt niet voor West-Papoea. De vlag van de onafhankelijke republiek West-Papoea, de Morgenstervlag, heeft de Nederlandse kleuren. In West-Papoea is de Indonesische vlag overal, vooral op Onafhankelijkheidsdag, 17 augustus, overal rood-wit.”

“Behalve de vlag zijn voor mij de tifa belangrijk, dus de trommel, en de dans, de kleding van de dans, de zang en het lied Apuse, dat iedereen kent. Maar we zijn met zo weinig, en zijn er nog maar weinig die het kunnen doorgeven.”

“De pijn van onze geschiedenis, die zie je niet in de publieke ruimte. Ik was in hotel Duin & Kruidberg in Santpoort, daar zag ik opeens allemaal van die houten Indische versieringen. Dat bleek een huis geweest te zijn van iemand die rijk geworden is in Nederlands-Indië. In de publieke ruimte zie je dat eerder dan de gewone verhalen. Die komen eigenlijk nu pas los. Je ziet op zich wel misschien bepaalde uitingen van het kolonialisme, maar niet, of steeds meer nu, dat er pijn en verdriet mee verbonden is. Daarom hebben plekken van aankomst voor mij ook betekenis. Mijn moeder is aangekomen met de SS Zuiderkruis op 2 september 1962 in Rotterdam. Een andere plek die voor mij bijzondere betekenis heeft is Westerbork. Ik heb daar op het kamp gewoond, vanaf onze aankomst in 1962 tot 1963.”

“De rol van de Nederlandse overheid zou kunnen zijn om meer nieuwsgierigheid op te wekken, zoals bijvoorbeeld in Sophiahof en het Missiemuseum gebeurt. Er is zo weinig kennis over ons, hier zou de overheid aan kunnen bijdragen.”

Rizky Kalebos (Amstelveen, 1995) is urban planner en online storyteller. Hij deelt zowel online als offline informatie over de historische en de huidige banden tussen Nederland en Indonesië. Hij geeft architectuurwandelingen in Amsterdam en Den Haag over de koloniale geschiedenis.

“Ik beschrijf mezelf altijd als tweede generatie Indonesische Nederlander. Mijn ouders komen uit Indonesië: mijn vader uit Jakarta, mijn moeder uit Surabaya. Dus ze zijn Indonesiërs die nu genaturaliseerd zijn. Maar mijn oma van moederskant, die is Indisch-Nederlands, dus gemengd, en de opa van mijn moeders-

kant is Ambonees. Dus ik voel me ook een beetje verbonden met de Indisch-Nederlandse en de Molukse-gemeenschap. Ieder heeft een ander verhaal: de meesten zijn hier gekomen met de boot en mijn ouders zijn hier gekomen met het vliegtuig in de jaren zeventig en tachtig. Bij de eerste en tweede generatie Indische Nederlanders, dus de oudere mensen, is het gevoel van Tempo Doeloe sterk, net als de nostalgie van een tijd en plek die niet meer bestaat. De derde generatie Indische Nederlanders is bezig met een zoektocht: wat is mijn identiteit? Bij mij speelt dat minder omdat ik weet wat de Indonesische cultuur en identiteit zijn.”

“Toen ik begon met de architectuurwandelingen over de koloniale geschiedenis nam ik Google en Wikipedia als uitgangspunt en boeken zoals *Gordel van Smaragd*. En als ik dan informatie op Instagram postte, kreeg ik van anderen weer nieuwe informatie over gebouwen en monumenten, die ik toevoegde aan de wandelingen. Lopenderwijs zag ik iedere keer weer iets nieuws en daarmee breidde ik de wandeling uit.”

“Er zijn voorbeelden bij het Centraal Station in Amsterdam, zoals de Koninklijke Wachtkamer. Daar bevindt zich een wandschildering uit 1889 van Georg Sturm: drie mensfiguren die Oost-Indië, Nederland en West-Indië representeren. Bij het station zijn ook hedendaagse voorbeelden te vinden, zoals de metrohal van Jennifer Tee. Haar vader is Chinees-Indonesisch, maar dat kunstwerk is van een andere cultuur, van Lampung, in Zuid-Sumatra. En in de nieuwe fietsgarage hangen lichtcirkels gevuld met afbeeldingen uit de collectie van het Amsterdam Museum, zoals het eilandje Onrust in Indonesië. Daar had de VOC een werf, waar tot slaaf gemaakten werkten.”

“Bij erfgoed denk ik vooral aan architectuur en monumenten. Zoals de nieuwbouw in de Indische buurt, een ontwerp van Marcel Kampman. Een ander modern voorbeeld is Hotel Jakarta op het Java-eiland waarvan daan vroeger de schepen van de Stoomvaartmaatschappij Nederland (SMN) naar Java vertrokken. Een voorbeeld van een historisch gebouw is dat van de Handels Vereniging Amsterdam (HVA), achter het Paleis op de Dam, met het wapen van Batavia Amsterdam. In de Raadszaal zie je afbeeldingen van thee, van palmolie, koffie, rubber. Er is ook een soort van personificatie, waarbij je Amsterdam in het midden ziet, links Medan met een tabaksplant en rechts Surabaya met de haai en de krokodil. In Surabaya en Medan bevonden zich hoofdkantoren.”

“Wat ik probeer te betrekken is het Indonesisch perspectief en de hedendaagse discussie. Zoals de Beurs van Berlage, waar het hoekbeeld van Jan Pieterszoon Coen te zien is. In 2020 werd het gebouw in de buurt van het beeld beklad met graffiti door Tony's Chocolonely, waarbij een bordje met de slogan 'Black Lives Matter' werd aangebracht.”

“Wat ik altijd laat zien is een opname van deze dans op YouTube. Dit is een krijgisdans op de Molukken, de Tjakalele. Tijdens de volkerenmoord op het Banda-eiland Lontor (nu: Banda Besar) onder leiding van gouverneur-

generaal Jan Pieterszoon Coen, de 'slachter van Banda', werden in 1621 44 dorpschoufden onthoofd. De houfden werden op bamboespiesen gezet om mensen bang te maken. Dat wordt nog steeds herdacht door een dans, waarbij je bamboespiesen ziet met lapjes stof om uit te beelden wat er is gebeurd – men kon daar niet over praten, maar wel over dansen. Ik vind het belangrijk om te laten zien dat beslissingen die ooit door Nederlanders zijn genomen 400 jaar later nog steeds van invloed zijn aan de andere kant van de wereld.”

“Aan de achtergevel van het Scheepvaarthuis, waar nu het Amrâth Hotel is gevestigd, bevindt zich een beeld van Jan Pieterszoon Coen met het opschrift 'Batavia' en het jaartal '1619'. Tijdens stadswandelingen vertel ik dat Jakarta het jaartal 1527 aanhoudt als oprichtingsjaar, om het Indonesisch perspectief te laten zien. Volgens de koloniale geschiedenis begon het stadsleven van Jakarta toen de Nederlander aankwam, maar toen was er natuurlijk al een hele infrastructuur en cultuur.”

“Nu met die discussies over standbeelden bestaat steeds vaker het idee om ze te voorzien van een tekst met uitleg. Maar niet iedereen leest die. Ik zou die beelden eerder in een museum zetten met uitleg erbij. Dat geldt ook voor straatnamen – hoe vaak lees je de toelichting bij een straatnaam? We hebben ook geen standbeelden van Hitler of andere nazi's, maar toch weten we erover. Voor mij is het belangrijk om in het onderwijs veel meer aandacht te geven aan de koloniale geschiedenis, zodat je leert waarom er discussies zijn over bepaalde dingen. Het onderwijs over de koloniale geschiedenis is nog heel minimaal. Overigens hoeven die educatieve projecten niet alleen op scholen plaats te vinden – je kunt ook denken aan exposities, uitjes, musea. Educatieprogramma's waarmee je letterlijk de straat op gaat.”

“Belangrijker dan de rol van de overheid zijn de initiatieven die bottom-up ontwikkeld worden. Dat gebeurt nu al met veel kennisgeving over erfgoed. Bijvoorbeeld de Bitterzoete Route in Utrecht, een initiatief dat een paar jaar geleden is opgezet – een samenwerking van de Grauwe Eeuw, Gemeente Utrecht, Academie van de Stad en de Universiteit Utrecht.”

“Daarnaast zijn er ook initiatieven met gastsprekers in een klas, waarbij personen uit Indonesië of Suriname vertellen over hun geschiedenis. Maar het stopt niet bij de middelbare school. Musea en documentaires zijn belangrijk om het gesprek voort te zetten.”

Patricia Tjiook-Liem (Cheribon, 1939) is gepromoveerd op de rechtspositie van de Chinezen in Nederlands-Indië 1848–1942. Ze is voorzitter van de Stichting Chinese Indonesian Heritage Center (CIHC) en auteur van o.a. Chinezen uit Indonesië: De geschiedenis van een minderheid (Zutphen: Walburg Pers, 2022). Met haar vele projecten, onderzoek, lezingen en boeken brengt Patricia Tjiook-Liem de geschiedenis van een vergeten gemeenschap tot leven en legt deze voor altijd vast. Hiervoor ontving ze in 2024 de Cultuurfonds Onderscheiding.

“Veel minder dan eerst, maar de Chinees-Indonesische gemeenschap is toch een soort vergeten groep. Mijn ouders zijn Chinezen van wie de voorouders geëmigreerd zijn uit China, maar die zelf al generaties lang in Indonesië wonen. Tussen Nederlanders voel ik me Nederlander, tenzij een opmerking mij erop attent maakt dat ze mij niet helemaal zien als een Nederlander. En in een omgeving van Chinezen uit Indonesië voel ik me één van hen. Het is dus contextafhankelijk. En als ik in functie ben, ben ik natuurlijk in functie als een representant van de Chinezen uit Indonesië. Er is geen eenduidig antwoord, het is contextafhankelijk.”

“Door mijn onderzoek en het uitdragen van de doelstellingen van het CIHC is men zich ervan bewust geworden dat ook Chinezen uit Indonesië een bevolkingsgroep vormen binnen wat de Indische gemeenschap wordt genoemd. Ook binnen die Chinese gemeenschap was en is er te weinig kennis over de eigen geschiedenis. Ik heb in het boek *Chinezen uit Indonesië: De geschiedenis van een minderheid* de geschiedenis beschreven vanaf de jaren van Jan Pieterszoon Coen. In 1619 begint – met de verovering van Jacatra – de geschiedenis van de Chinezen uit Indonesië zoals die samenhangt met de geschiedenis van Nederland in de Indonesische archipel. Het eerste contact was met de VOC, gevolgd door de koloniale staat en ook daarna maakten Chinezen in Nederlands-Indië deel uit van de koloniale geschiedenis van Nederland. De historische band van de Chinezen met Nederland gaat vanaf 1619 door tot nu. Dat begon op economisch terrein, maar is daarna ook te zien in bestuursvorm, wet- en regelgeving, onderwijs en emancipatie.”

“De geschiedenis van de Molukkers en van de Indische Nederlanders, waarop men in het beleid en in het publieke domein focust, begint eigenlijk pas met de Japanse

bezetting. Dat is maar een heel korte periode, 1942-1945. Daarna komt de revolutieperiode 1945-1949 en dan de repatriëring of de migratie naar Nederland, gevolgd door de ontvangst hier. Men begint met de geschiedenis eigenlijk aan het einde van de koloniale periode, wanneer feitelijk een einde is gekomen aan het Nederlandse bewind. En dat is vreemd en jammer. Kennis van de aan 1942 voorafgaande eeuwen geschiedenis van de Nederlandse aanwezigheid in de Indonesische archipel ontbreekt voor een groot deel.”

“Toen mijn boek verscheen, schreven de recensenten: wat weten wij weinig of niets van deze geschiedenis. Dat zouden de ministeries zich moeten aantrekken, dat onze geschiedenis nauwelijks verteld wordt. Zelfs bij de tentoonstelling *Revolusi!* in het Rijksmuseum merkte ik dat de teksten tekortschoten.”

“Bij erfgoed in de publieke ruimte denk ik in de eerste plaats aan de Indische monumenten – het monument in Den Haag maar ook in Amstelveen waar ik woon en andere plaatsen. Die zijn zichtbaar vanwege de jaarlijkse herdenkingen die er worden gehouden. Ik denk ook aan een aantal gebouwen, zoals het Tropenmuseum natuurlijk, het Scheepvaarthuis, het gebouw van de ABN AMRO in de Vijzelstraat omdat daar vroeger de Nederlandse Handelsmaatschappij gevestigd was, een héél belangrijke bank in Nederlands-Indië, één van de symbolen van de Nederlandse handel daar. De NHM werd op initiatief van Koning Willem I in 1824 opgericht. Toen ik naar Nederland kwam was het eerste wat mijn vader deed voor mij een rekening openen bij de Nederlandse Handelsmaatschappij. Een ander voorbeeld van erfgoed in de publieke ruimte is het tegeltableau van Jan Toorop *Oost en West* bij het Koninklijk Instituut voor Taal, Land- en Volkenkunde (KITLV) in Leiden. Het NACO-huisje aan de De Ruijterkade achter het Amsterdam Centraal Station, vind ik ook wel een bijzondere. Dat staat op palen en is heel erg geïnspireerd op Indonesische architectuur. En ook het beeld *Zeeman op de Uitkijk* van Jan Bronner op het Java-eiland in Amsterdam, waarmee zeelieden van de Stoomvaart Maatschappij Nederland (SMN) die omkwamen tijdens de Tweede Wereldoorlog worden herdacht. Onlangs ontdekte men dat de namen die op het monument werden genoemd onvolledig waren en toen wilden ze precies weten wie dan op die lijst of op dat monument moesten, welke nationaliteit ze hadden en of daar Chinezen en Indonesiërs bij waren – en toen zijn ze bij mij gekomen voor informatie. Er waren inderdaad een paar Chinese bemanningsleden bij betrokken. En bij erfgoed denk ik ook aan de Indonesische toko's, Indonesische straatnamen

zoals, de Indische Buurt in Amsterdam. En dan al die verenigingen die te maken hebben met Indonesië, al weet ik niet zeker of je dat erfgoed kunt noemen. Zoals *De Vriendschap* hier in Amstelveen en *Inisiatip* in Rijswijk. Musea, archiefinstellingen en bibliotheken mogen ook niet ongenoemd blijven. En dan natuurlijk boeken en tijdschriften, zoals *Moesson*, en de pasar malams en de kumpulans. Maar de specifiek Chinees-Indonesische kant wordt eigenlijk alleen in de restaurants belicht.”

“Onze geschiedenis (van de Chinezen uit Indonesië) is voor velen nog steeds een blinde vlek in de koloniale- en post-koloniale geschiedenis zoals Nederland die beleeft. Al is er nu meer belangstelling voor en meer bekendheid. Er was een leemte naast alle aandacht voor de Indische Nederlanders en Molukkers. De benaming ‘Indische gemeenschap’ is naar mijn mening te veel van de Indische Nederlanders, maar ik zou ook niet weten welke naam we de gemeenschap zouden moeten geven. Je zou het veel algemener en ruimer kunnen benoemen, zoals de verschillende ervarings- en herinneringsgemeenschappen die gelieerd zijn aan Nederlands-Indië/Indonesië. Ook de Papoea's kunnen zich hier dan in opgenomen voelen. Want Nederlands-Indië of Indonesië bestaat uit zoveel volkeren, we zouden dit inclusiever moeten benoemen. Dan is er ruimte voor een breder perspectief.”

“Erfgoed in de openbare ruimte kan meer betekenis hebben als je de context kent en die context ontbreekt, vind ik. Het onderwijs op scholen schiet tekort, dat zou een veel bredere context moeten schetsen dan alleen vanuit de Nederlandse geschiedenis of vanuit Eurocentrisch perspectief. Dat zou ook kunnen door een TV-serie, anders dan over de periode 1942-1949.”

“De overheid treedt naar voren als mensen hulp nodig hebben. Indische Nederlanders en Molukkers hadden die hulp ieder op hun eigen manier nodig, ze moesten helemaal opnieuw beginnen toen ze hier kwamen. Ze zijn die hulp blijven vragen, daarna was het hun geschiedenis die bewaard moest blijven. Chinezen zijn hier gekomen om te studeren, de eerste al in 1882. En die studentenstroom is doorgegaan, alleen onderbroken door de Tweede Wereldoorlog. Ze zorgden er altijd voor dat zij zelfstandig bleven, ze deden geen beroep op de regering. Daardoor kwamen wij nooit in beeld. Tegelijkertijd zijn Chinezen ook heel erg individualistisch en vooral gericht op de toekomst. Misschien dat er daarom minder kennis en aandacht is voor het verleden, en dat heb ik door mijn boek geprobeerd te veranderen.”

Rocky Tuhuteru (Capelle aan den IJssel, 1959) is een Nederlands televisie-, radiopresentator, programmamaker en bestuurder.

“In de eerste plaats identificeer ik me met de Molukse gemeenschap, waar ik zelf ook deel van uitmaak. Maar in de loop van de jaren ben ik me ook met andere gemeenschappen gaan identificeren. De Indische gemeenschap, de Papoea gemeenschap, de Peranakan-Chinezen. Eigenlijk wel alle bevolkingsgroepen die samen Nederlands-Indië hebben gevormd. Daar voel ik me verbonden mee. Maar logischerwijs het sterkste met de Molukse gemeenschap.”

“Die gelaagde identificatie is ontstaan door meer kennis over het gedeelde verleden. De kolonie is een gedeeld verleden, en de kolonie heeft ook geleid tot een gedeelde

toekomst. Aspecten uit de geschiedenis van Molukkers komen overeen met de geschiedenis van Indische Nederlanders en Indonesiërs. Dus vandaar dat die verwantschap in de loop van de jaren gegroeid is.”

“Over welke rol mijn afkomst een rol speelt in mijn leven, dat kan ik het beste illustreren met een pijnlijk voorbeeld. Over mij werd ooit eens gezegd: ‘Rocky is geen Molukker, want hij spreekt zo goed Nederlands’. Ik zat toen bij de radio, live bij een uitzending. En toen ben ik anders gaan praten. Want dan zouden ze horen dat ik uit Indonesië kom. Om te illustreren dat ik altijd zelf bepaal wie ik ben en ik niet een ander nodig heb die bepaalt welke identiteit of welke afkomst ik heb. Dat heeft me wel eens verbolgen gemaakt. Maar nu niet meer. Tegenwoordig is Rocky van Molukse origine.”

“Ik ben onder de indruk als ik zie hoe de derde en vierde generatie Nederlandse Molukkers pal staan voor de Molukse wijken in Nederland. Voor het behoud van die Molukse wijken: Moluks erfgoed in Nederland. Een Molukse wijk illustreert de wederopbouw van Nederland. Een Molukse wijk illustreert de beleidskeuzes van de Nederlandse regering ten opzichte van de Molukkers. Wat mij betreft is dat cultureel erfgoed. Eén straat is wereldberoemd, dat is de Adamistraat in Appingedam. De kinderen van toen, die in de jaren zestig zijn geboren, willen allemaal terug naar die Molukse wijk. En het is maar één straat met vijftig huizen.”

“Heel Nederland kent Den Helder, Capelle, Moordrecht, Krimpen aan den IJssel, Nistelrode in Brabant, dat zijn allemaal Molukse wijken, met hun straatnamen met Molukse namen. Dat zijn gemeenten met Molukse gemeenschappen. En het bijzondere is dat alle burgemeesters van die Molukkergemeenten hun Molukse inwoners koesteren. Die vinden dat andere inwoners de achtergrond moeten kennen van de Molukse inwoners. Daar ben ik die burgemeesters heel dankbaar voor. Ze hebben nu de graven van KNIL- militairen voor eeuwig overgenomen ter betaling. Ook hebben ze kleine gedenksteden neergezet voor de Molukse militairen en hun echtgenotes. Daar zijn die Molukse kinderen en kleinkinderen heel dankbaar voor. Dat is ook erkennen dat je fouten hebt gemaakt.”

“Ook de herdenkingen behoren tot erfgoed. De jaarlijkse Indië-herdenking is niet alleen meer in Den Haag, maar ook op andere plekken zoals hier in Amsterdam. Ook zijn er jaarlijkse herdenkingen bij verschillende monumenten op Bronbeek.”

“Ik woon zelf in Amsterdam Zuid. De invloed van Nederlands-Indië heeft ook invloed gehad op de architectuur van Nederland. Dus ook op de Amsterdamse school. En dat is wel interessant, dat je de puntdaken van de bouwstijl op Sumatra terugziet in het straatbeeld van Amsterdam Zuid.”

“Wat ik een sacrale plek vind in Nederland is in de Rotterdamse haven: de Lloydkade, waar al die schepen uit het nieuwe Indonesië aanmeerden. Ook mijn vader is daar aangekomen, in juni 1951. Als ik daar ben, ga ik altijd even groeten. Dan ga ik even langs de kade staan. Omdat daar feitelijk het begin van mijn leven is. Daar is mijn vader aangekomen. En dat doe ik eveneens bij het IJ hier in Amsterdam, waar mijn moeder is aangekomen met de Groote Beer. Die plekken hebben zoveel geschiedenis,

zoveel verhalen, zoveel tranen, zoveel onzekerheid, zoveel kou. Het is ook het begin van het verdriet. Het verdriet van de verontwaardiging van Molukkers over Nederland en de Nederlandse regering. Niet over de Nederlandse bevolking, maar wel over de Nederlandse regering.”

“Over een paar maanden is het oudejaarsavond. En dan wordt er natuurlijk altijd vuurwerk afgestoken. Bij ons in de Molukse wijk is dat ook op kerstavond. Daar moesten de burgemeesters erg aan wennen. Maar uiteindelijk hebben ze toegegeven. In de Molukse wijk beginnen ze om half twaalf al met het afsteken van vuurwerk op kerstavond, tot even over twaalf en dan is het ook klaar. En het grote en grove werk is natuurlijk voor oudejaarsavond.”

“Wat ik verder niet moet vergeten zijn de Indische Toko's. Waar je maaltijden kunt ophalen. Bij mij in de buurt zit een geweldige Toko. Dat zijn mensen uit Jakarta. Ik ben daar echt een fan van. Die heb je natuurlijk in Rotterdam, maar in Utrecht ook. En dat is natuurlijk ook gewoon erfgoed.”

“Ook de historische locaties behoren wat mij betreft tot erfgoed. Een goede locatie om de geschiedenis van Molukkers te gedenken is kamp Amersfoort in Leusden. Mijn ouders werden naar kamp Amersfoort gebracht toen ze in Nederland aankwamen om medisch gekeurd te worden. En vanuit daaruit werden ze verspreid over al die voormalige concentratiekampen en kampen door de rest van Nederland. Dus daar begint feitelijk het verhaal van de Molukkers in Nederland. De geschiedenis van de Indische Nederlanders is iets anders, maar zij hebben ook een schrijnend verhaal. Je zou een locatie kunnen kiezen, bijvoorbeeld in Lunten of Barneveld waar Indische Nederlanders in pensions werden opgevangen, om het verhaal van het pensionleven te laten vertellen. Vaak zijn ze nog in leven, de jongens en meisjes die toen naar Nederland zijn gekomen. Dat zouden denk ik goede stappen zijn.”

“En dat geldt natuurlijk ook voor de Papoea gemeenschap. Die is maar heel klein: 3000 à 4000 mensen sterk in Nederland. 1 december, dat is de herdenkingsdatum van de Papoea's. Ga naar Nieuwegein toe en maak daar een klein programma met een inleiding en presentatie. Ik zeg altijd, jouw verhaal is mijn verhaal, mijn verhaal is jouw verhaal. Wat mij betreft gaat het over kennisoverdracht op een zo attractief mogelijke manier.”

Interview Fadjar Schouten-Korwa

23

Fadjar Schouten-Korwa (Zwolle, 1969) is advocaat gespecialiseerd in internationaal recht, mensenrechten, de rechten van inheemse volkeren en het recht op zelfbeschikking. Ze is dochter van een Nederlandse moeder en Papoea vader. Fadjar is bestuursvoorzitter van de Stichting Samenwerkende Organisaties voor West-Papoea, een juridische entiteit die

voorkomt uit een informeel netwerk van samenwerkende organisaties voor West-Papoea dat sinds 2004 bestaat. Daarnaast is ze betrokken bij andere organisaties, zoals de Environmental Commission van de Congress of Nations and States (CNS), een organisatie die zich veel breder bezighoudt met de rechten van inheemse volkeren.

“Mijn vader kwam destijds alleen naar Nederland, dus zonder familie. Het overgrote deel van zijn familie woont in Papoea, maar hij is altijd heel politiek actief geweest. Hij is sinds zijn aankomst in Nederland nog wel een paar keer teruggegaan, voor het laatst vlak voor zijn overlijden. Zelf ben ik maar één keer naar Papoea geweest en dat is ook alweer héél lang geleden.”

“Mensen van Papoea zijn overal in Nederland terechtgekomen, in steden als Utrecht, Nieuwegein, Delft. Maar je vindt ook Papoea's in Friesland en Limburg. Zelf ben ik buiten de gemeenschap opgegroeid, omdat mijn ouder op een gegeven moment een huis kochten in Moordrecht. Moordrecht heeft een hele grote en actieve Molukse wijk, een van de grootste in Nederland, maar daar woonden we niet. In mijn jeugd voelde ik me niet zozeer verbonden met de Papoease gemeenschap, maar vanaf mijn veertigste ben ik mijn eigen identiteit meer gaan omarmen. Ik voel me dan ook zowel met die cultuur verbonden, als met de Nederlandse – ik ben misschien wel meer Nederlander dan Papoea.”

“Ik vind dat het echt tijd wordt dat de Papoeagemeenschap in Nederland meer zichtbaar wordt. Slechts weinig mensen weten dat West-Papoea een Nederlandse kolonie is geweest tot 1962. Dat deel van de geschiedenis zouden we wat beter in beeld kunnen brengen. En dat is ook waar we de stichtingen voor hebben opgericht, om de overkoepelende thema's die belangrijk zijn voor de Papoeagemeenschap onder de aandacht te brengen. Dat gaat bijvoorbeeld over gedeelde geschiedenis, maar ook over de mensenrechtensituaties daar vandaag. De hele discussie over de Indische transitie die we hier hebben, daar moeten we de Papoea ook in betrekken. In verhouding met bijvoorbeeld de Molukse gemeenschap, die uit zo'n 20.000 mensen bestaat, zijn wij met naar schatting 3.000 mensen natuurlijk een hele kleine gemeenschap. Maar het aandeel in de geschiedenis is er daar niet minder om.”

“Bij erfgoed in de openbare ruimte denk ik vooral aan het Indisch Monument maar bijvoorbeeld ook aan de Willem de Zwijger kazerne in Wezep waar mensen uit Nederlands Nieuw Guinea werden opgevangen. Natuurlijk zijn er ook de veteranenmonumenten en bijvoorbeeld wijken en straatnamen, zoals de wijk in Utrecht met de Nieuw-Guineastraat. De zichtbare gedenkmomenten kunnen bijdragen aan de zichtbaarheid van de geschiedenis en van de aanwezigheid van de Papoea's in Nederland. Om die

reden wilde de Papoeagemeenschap graag ook een fysiek Papoeahuis oprichten. Tot nu toe ontbreken daar de fondsen voor. Wel is er, in Bronbeek, een monument voor herdenking van de slachtoffers in de strijd om Nederlands Nieuw Guinea. Eigenlijk is er niet zo heel veel erfgoed, want we zijn een beetje geruisloos Nederland binnengekomen en daarna hebben we ons ook nooit echt bijzonder gemanifesteerd en iedereen is redelijk goed geassimileerd. Het Indië- en Nieuw Guinea-monument in Zwolle is het enige monument waar op 15 augustus jaarlijks óók de strijd in Nederlands-Nieuw Guinea wordt herdacht.”

“Omdat de Papoea's niet heel zichtbaar zijn, is het belangrijk om een podium te zoeken en erover te vertellen. Dat is destijds in Zwolle gebeurd. Het blijft belangrijk om de pijn van de eerste generatie te benoemen, dus de generatie van mijn vader, maar dat geldt ook voor de tweede en latere generaties. Ook daarom is het belangrijk dat de nieuwe generatie een rol speelt bij het zichtbaar maken van de Papoeagemeenschap in Nederland. Dat kan op allerlei manieren in de openbare ruimte. Destijds is er in Utrecht een fototentoonstelling georganiseerd door Nancy Jouwe en Eva Prins waarbij ook een boek is verschenen, *Paradijsvogels in de polder* (Amsterdam: KIT Publishers, 2012), naar aanleiding van een eerder project in Lombok over de straatnamen. Wanneer meer mensen zich bewust worden van de omgeving waarin ze wonen, kun je bewustwording kweken. Het delen van verhalen is daarin heel belangrijk, zoals: ‘waarom zijn we hier terechtgekomen?’ Een van die verhalen is bijvoorbeeld dat van mijn vader, of van de politieke Papoea leiders die zich niet langer thuis voelden in hun land onder een Indonesisch regime. Na de erkenning in 1949 konden ze terug volgens de Nederlandse regering, want het was nu immers een ‘onafhankelijk’ land, maar zij besloten om in Nederland te blijven. Ik zou eigenlijk niet goed weten aan de hand van welk monument in Nederland je dit verhaal kunt vertellen, dus misschien is het goed om er een plek voor te creëren.”

“Een voorbeeld van zo'n plek, ook al is dat geen monument in de openbare ruimte, zou het Wereldmuseum kunnen zijn, waar zich de grootste collectie ter wereld bevindt van erfgoed van de Papoea's. Er zijn plannen voor een hele grote Papoeatentoonstelling. Het Wereldmuseum is een plek waar we bij elkaar kunnen komen en ons materiële erfgoed kunnen vieren, in combinatie met het immateriële erfgoed. Dan kunnen we de urgentie laten zien van onze geschiedenis.”

Maud van der Baan (Surabaya, 1955) arriveerde als Maud Busch met haar broertje en ouders in 1956 in Nederland. Ze kwamen terecht in een contractpension in Teteringen, waar ze als gezin één kamer van vier bij vier meter bewoonden. Enkele jaren later verhuisde het gezin naar Breda.

Reinoud van der Baan is de zoon van een militair die drie jaar in Nederlands-Indië heeft gezeten tijdens de vrijheidsstrijd van Indonesië. Reinoud is penningmeester van het bestuur van Stichting Hapin die zich inzet voor identiteitsbehoud en bescherming van de Papoea's.

Maud Busch en haar oudere broertje Jim in contractpension Heestermans in Teteringen. Foto uit Griselda Meulemans, *Opgevangen in andijvielucht*, Quasar Books, 2014

Maud: "Ik ben opgevoed tussen de Indische mensen, en daar werd veel gepraat over hoe boos ze waren. Dat was een tweestrijd, want aan de buitenkant was iedereen heel beleefd en het was ook tegenstrijdig met de zwijg-cultuur. We brachten de problemen nooit naar buiten. En als kinderen liepen wij ook altijd met een hele trits Indische kinderen, nooit met andere kinderen, terwijl je als kind heel graag met Nederlandse kinderen in aanraking wilde komen en heel graag met ze wilde spelen. Maar op de één of andere manier deed je dat dan niet. Weet je, dat is een enorme tweestrijd altijd."

Maud: "Wij waren gemengd-bloedigen. Mijn moeder, Eleonora Arends (als burger) en mijn vader Victor Busch (als politiemann, politieschool Nieuw Guinea) hebben de periode van de vrijheidsstrijd van Indonesië als zodanig meegemaakt. Mijn vader was politiemann ter ondersteuning van het Nederlandse leger. Hij was van Duits-Indische afkomst en voelde zich geen Nederlander. Ik heb nooit uitgezocht wat die politiemacht waar hij zat nu eigenlijk inhield. Zij liepen gevaar na de Japanse bezetting, zodat zij tot 1947 in het kamp moesten blijven (tot aan de eerste politionele actie)."

Reinoud: "Mijn vader zat bij de Verbindingsdienst in voormalig Batavia. Voor hem was het een bijzondere tijd, maar hij heeft dan ook niet gevochten."

Maud: "Mijn ouders zijn laat naar Nederland gekomen, omdat ze niet weg wilden uit Indonesië. Ze hoopten dat ze konden integreren in een Indonesische samenleving. Maar omdat mijn vader gevochten heeft voor Nederland en tegen de nationalistes, werd dat moeilijk. Bovendien wilden ze hun Nederlanderschap niet opgeven en hun Europese naam gaf bovendien problemen. Wat resulteerde in vertrek naar Nederland. Zij gingen naar Surabaya, waar zij wachtten op passage naar Nederland. Zij konden een woning betrekken in de KNIL-wijk."

Maud: "Ik moest me handhaven in een katholieke omgeving waar alle kinderen dialect spraken. Nu ik ouder word, laat ik veel meer Indisch binnen. Als kind was er zo'n druk van aanpassen, maar als tegenwoordig iemand zegt: 'Nou, wat ben je goed aangepast', dan voel ik dat als een belediging."

Maud: "Ik reken mezelf tot de gekleurde mens, niet zozeer Indisch of zo, al voel ik me er wel mee verbonden, ook met Molukkers of Surinamers. Op een bepaalde manier hebben we toch dezelfde geschiedenis. Ik ben

hier opgegroeid in Nederland, ik ben eerder Nederlands dan Indonesisch. Anderen noemen me wel Indonesisch maar dan noem ik het Indisch, omdat ik daarin opgevoed ben.”

“Wat erfgoed betreft, we vinden dat daar duidelijkheid over moet zijn. Bijvoorbeeld het Van Heutsz-monument. Je kunt dat wel weglakken en weggummen, want het past niet meer in deze tijd, maar dan weten de jongeren ook niet meer dat er ooit iets is gebeurd en waarom mensen hier zitten zoals ze hier zijn.”

“Bij erfgoed denken we ook aan de KLM. De KLM had destijds de langste vluchtlijnen ter wereld, omdat ze naar Indonesië vlogen, vanaf de jaren twintig al. En Shell, de Koninklijke Shell komt natuurlijk uit de Bataafse Petroleum Maatschappij. En we weten niet of dat nu nog zo is, maar Artis verzamelde ook alle Indische dieren, van elk belangrijk Indisch dier was een exemplaar in Artis. Of

Conimex, zo’n merk van Unilever. Dat bestond toen al. Het zit veel meer in allerlei dingen dan alleen maar in officiële Indische monumenten en dat vinden we fascinerend.”

Maud: “Ik vind het veel belangrijker voor om een monument neer te zetten voor mijn ouders dan dat het voor mij is. Het zou bijzonder zijn om op de Lloydkade een monument te plaatsen en daar iets te doen. En mensen weten heel weinig over de pensions waar we gezeten hebben. Er waren mensen die zeiden: ‘Ja, wij hebben in een goed pension gezeten’, maar er waren mensen ook die het verschrikkelijk hebben gehad, waaronder mijn ouders, die vonden het vreselijk.”

“We vinden ook dat je de kennis moet integreren in je lesprogramma’s en dat daar dan een museumbezoek aan vastzit. Alleen op die manier kun je interesse kweken bij een nieuwe generatie.”

Interview Ingrid van der Hoeven

27

Ingrid van der Hoeven (Vlaardingen, 1962) is beeldhouwer. Ze studeerde aan de Willem de Kooning Academie in Rotterdam. Ze maakte onder meer een reeks beelden die de innerlijke kracht van vrouwen laten zien. Haar oma was een dochter van een Molukse vader met de familienaam Thenu. Die Molukse vader

– Ingrids overgrootvader – kwam oorspronkelijk van Ambon en zat bij de KNIL. Ingrid maakte deel uit van de Adviescommissie ‘Houd je erfgoed levend’ van het VFonds (Nationaal Fonds voor Vrede, Vrijheid en Veteranen).

“Ik heb van twee kanten Indische ouders. Mijn moeder is van Indische afkomst en mijn vader Indisch-Moluks. Mijn voorkomen is echt Indonesisch, maar mijn achternaam is heel Nederlands, dat wekt wel eens verwarring. Ik hoop altijd dat dat bijdraagt aan de bewustwording: dit is de geschiedenis van Nederland. Met de Molukse gemeenschap hebben we niet veel contact. Er is sowieso altijd dat grote verschil tussen Moluks en Indisch, een andere geschiedenis en het zijn hele andere werelden, hele andere gebieden. Je weet hoe groot Indonesië is. Als het gaat om ervarings- of herinneringsgemeenschappen, dan identificeer ik me merendeel met Indisch, maar ook deels met het Molukse. Ik ben op de Molukken geweest, ik heb ook de plek bezocht waar mijn overgrootvader vandaan kwam. En de Molukse achternamen zijn gerelateerd aan de plekken, dus ze kunnen je haarfijn vertellen waar jouw voorouders vandaan komen. Dat is echt heel bijzonder. En ik heb toen een band gevoeld met de Molukken, waardoor ik me veel meer ben gaan verdiepen in de Molukse geschiedenis.”

“Wat ik nu zie is dat jongere Molukkers heel erg bezig zijn met die achtergrond. Ook het deel van de treinkaping, dat is onderdeel van hun geschiedenis. Hoe kunnen ze dat opnemen in hun identiteit? Het kan worden verwerkt als een vorm van heling. Dat is denk ik de enige manier om die geschiedenis als identiteit met je mee te kunnen dragen en dat vind ik echt heel mooi. Je ziet dat terugkomen in aanvragen die wij krijgen bij het VFonds.”

“Toen ik op de academie kwam, zeiden medestudenten en docenten tegen mij: ‘Je hebt zo’n fantastische achtergrond’ en dan dacht ik: hoezo fantastische achtergrond? Ze doelden meestal op Wajangpoppen en Balinees houtsnijwerk – maar dat is mijn achtergrond niet! Wij woonden gewoon in een Nederlands huis. Mijn ouders zijn zo Nederlands mogelijk opgevoed en ik ook. Later eind jaren zeventig, begin jaren tachtig, toen die eerdere generaties voor het eerst teruggingen naar Indonesië, toen pas zijn al die leuke Indië schilderijtjes en al die Wajangpoppetjes en Balinese frutsels meegenomen met het idee: ja, dit hoort bij ons. Maar dat is niet wat mijn opa en oma in hun huis hadden staan.”

“Als ik denk aan erfgoed in de openbare ruimte, dan denk ik vooral aan Molukse wijken. En ook aan het Indische leven in die nieuwbouwwijken na de Tweede Wereldoorlog, omdat veel Indische mensen werden geplaatst in de flats uit de jaren zestig. Daardoor ontstond er gemeenschap onderling. En de Molukse wijken zijn er nog en daar heerst vaak het gevoel: dit is

onze wijk en hier moeten geen andere mensen in komen wonen. Dat Indische erfgoed van het met elkaar zijn is nog zichtbaar in Nederland: door de toko’s die er nog zijn in die wijken, die soms van generatie op generatie worden gerund en vaak belangrijke plekken van samenkomst zijn.”

“De keuken, de smaken, dat is belangrijk erfgoed. Mijn oma’s hadden hun huishouding, dus zij kookten waarschijnlijk niet eens zelf. Maar toen ze naar Nederland kwamen en geen eigen kok meer hadden, moesten ze wel zelf koken – met de spullen die er in Nederland waren. Nou, waar kook je dan mee? Wat ze deden, was een vorm van herinneringskoken. Er zijn nog recepten bewaard gebleven in een aantekeningboekje, met ingrediënten die als vervanging dienden, terwijl het meeste nu makkelijk te krijgen is. Natuurlijk bestaan er allerlei Indische kookboeken. Het beroemdste kookboek is dat van Beb Vuyk, maar zij gebruikte best veel Nederlandse ingrediënten, omdat de gerechten in Nederland klaargeemaakt moesten worden. In het Keijner Kookboek staan meer originele ingrediënten. Al die Pasar Malams en de Tong Tong Fair zou je ook erfgoed kunnen noemen, ook al is het commercieel, het zijn belangrijke ontmoetingsplekken voor de gemeenschappen.”

“Plekken aan het water zijn voor mij belangrijk, dat herinnert aan plekken waar ze aankwamen. Ik weet niet waar mijn vader is aangekomen, maar mijn moeder kwam aan in IJmuiden. Het water en de connectie met boten en schepen, dat is een directe verbinding met Nederlands-Indië, want zo is het allemaal begonnen. Het hele koloniale verhaal, dat is met het water begonnen, met het veroveren van die gebieden. Dus water is voor mij heel belangrijk.”

“Ik denk dat erfgoed niet zozeer in de monumenten zit, maar meer in de plekken waar de mensen woonden en de cirkels die ze trokken, bijvoorbeeld naar de toko. Dat mensen van ver kwamen om een toko te bezoeken, juist vanwege dat saamhorigheidsgevoel. Voor het eten en om bij elkaar te zijn, zoals ze dat in Nederlands-Indië ook deden.”

“De grote vraag is: hoe koppelen we dit aan de nieuwe generatie? Ik zie wel dat de nieuwe generatie veel meer belangstelling heeft dan de generatie waar ik uitkom en dat heeft voor een groot deel te maken met het feit dat onze ouders er niks over wilden zeggen.”

Interview Gerard Hensbergen

29

Gerard Hensbergen (Zeist, 1925) is Indië-veteraan. Hij woont in het Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen Bronbeek in Arnhem.

“Ik ben in mei 1946 naar Nederlands-Indië gegaan en er 39 maanden gebleven. Ik heb de oorlog van twee kanten

meegemaakt, ik heb ook in een kamp gezeten en ben dwangarbeider geweest. En nu zit ik in dit verzorgingstehuis, ik ben een van de weinigen die nog over is, de anderen zijn allemaal overleden.”

“Erfgoed in de publieke ruimte zegt me niet zoveel, maar Schaarsbergen is voor mij belangrijk. Daar staat het Divisie-monument voor mijn kameraden die omgekomen zijn in Indië. Dezelfde jongens die omgekomen zijn, daar in Menteng Pulo. Mijn kameraden zijn in Jakarta begraven. Dat is niet niks geweest. Ik heb nog deelgenomen aan dat begraven. Het Nationaal Indië-monument in Roermond is voor mij ook belangrijk. Ook daar herdenk ik dat mijn kameraden overleden zijn.”

“In totaal zijn er 6000 jongens omgekomen in die periode. Daarvan zijn 612 jongens omgekomen, hetzij door ziekte, in mijn divisie, dus tien procent van mijn divisie, waarvan 33 van mijn bataljon en daarvan acht in mijn peloton. Daarom heeft het monument in Roermond heel veel betekenis voor mij.”

“Later krijg je het weer op je bord, allemaal. Ik heb chronische PTSS. Die film wordt iedere keer afgespeeld, en dat raak je nooit kwijt. Mijn kameraden zijn afgeslacht. Ik slaap hierdoor ook nog steeds slecht. Herdenkingen zijn voor mij moeilijk, want dan zie ik alles weer binnenkomen. Wat ik heel mooi vind als die herdenkingen hier zijn, in Bronbeek. Dat vind ik natuurlijk van heel veel waarde. Daar zijn ook de nazaten en die hebben een hele sterke band. Dat vind ik heel mooi. Dat doet je wat, het brengt je terug. Het is allemaal lang geleden, maar het gaat nog steeds door, en het moet ook nog doorgaan. De monumenten die er zijn over het verleden: Bronbeek, Roermond en Schaarsbergen, wat moet er dan nog verder zijn? Ik ben tevreden. Dit is genoeg, er hoeft niets meer bij.”

Afbakening

Met erfgoed in de publieke ruimte wordt bedoeld al het erfgoed dat zich buiten of aan gebouwen bevindt: alles wat zichtbaar is voor iedereen op straat, in parken, aan gevels etc. Er is geen afbakening in de tijd gemaakt: het kan gaan om erfgoed dat eeuwen geleden gemaakt is of dat van recente datum is. Er is gezocht naar een zo breed mogelijke verspreiding over Nederland. Er is een uitgebreide lijst van erfgoed in de publieke ruimte met een relatie met Nederlands-Indië/Indonesië opgenomen met bronvermeldingen. Hieruit is een representatieve afspiegeling gekozen die hierna nader wordt uitgelicht. Omdat uit de interviews bleek hoeveel belang er door de gemeenschappen wordt gehecht aan immaterieel erfgoed, zijn hiervan ook enkele voorbeelden opgenomen.

Werkwijze

Voor deze verkenning werden (digitale) bronnen en registers onderzocht die een goed beeld geven van het koloniale erfgoed in de openbare ruimte in Nederland. In deze bronnen werd vooral gezocht op de termen Indisch, Oost-Indië, Moluks en Papua. Ook is gebruik gemaakt van informatie uit interviews met vertegenwoordigers van de gemeenschappen. In deze publicatie zijn samenvattingen van de interviews opgenomen.

De informatie die in de registers werd gevonden, verschilt sterk per register. Het Rijksmonumentenregister van de RCE geeft locaties en uitgebreide beschrijvingen: functie, bouwstijl, bouwactiviteiten en waardering van het object. Dat geldt ook voor Rijksmonumenten.nl, waar foto's zijn bijgevoegd. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei geeft de locatie met een foto en een beschrijving van het object waarin de maker van het object genoemd (indien bekend), de aanleiding waarom het object opgenomen is in het register, en in sommige gevallen informatie over de onthulling van het object. Het beschrijft ook welke groep oorlogsslachtoffers aan het object verbonden is en biedt de bezoeker van de website de mogelijkheid om verhalen toe te voegen. Dat geldt ook voor de website van de Oorlogsgravenstichting. Bij de website 'Mens & Dier in Steen & Brons' is er meestal sprake van meerdere foto's. Daarnaast zijn er aanklikbare trefwoorden te zien. Naast deze registers werden de monumentenregisters van de vier grote steden (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht) doorzocht alsmede de website van de Canon

van Nederland. Tot slot werden twee publicaties geraadpleegd: Geert Oostindië e.a., *Postkoloniale monumenten in Nederland* (Leiden 2011) en Eveline Buchheim e.a., *Sporen vol betekenis. In gesprek met 'getuigen en tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog* (Amsterdam 2022).

Bevindingen

Uit het registeronderzoek blijkt dat de monumenten in de openbare ruimte voornamelijk de Nederlandse zijde van de Tweede Wereldoorlog, de Japanse bezetting en de Onafhankelijkheidsoorlog weerspiegelen. Dit erfgoed richt zich met name op Nederlandse oorlogsslachtoffers, Nederlandse militairen, Molukse strijdkrachten en KNIL-militairen. Monumenten eren niet alleen militairen, maar ook burgers, waaronder vrouwen en kinderen die slachtoffers zijn geworden van de Japanse bezetting en de koloniale oorlog in Indonesië. Naast specifieke monumenten voor Nederlands-Indië, zijn er ook oorlogsmonumenten en erelijsten ter herdenking van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog in het algemeen. De Oorlogsgravenstichting onderhoudt (wereldwijd) graven en erevelden. Recente projecten zijn veelal niet in de registers opgenomen.

Daarnaast is er ook veel *niet* te vinden in de registers over Nederlands-Indisch/Indonesisch erfgoed in de openbare ruimte, zoals blijkt uit de afgenomen interviews. De geïnterviewden noemen met name: aankomstplekken in Nederland (Lloydkade Rotterdam en IJ Amsterdam ('het begin van het verdriet', zoals een van de geïnterviewden het formuleerde); monumenten voor gemeenschappen waar in het verleden minder aandacht voor was zoals de Papoease en Chinees-Indonesische gemeenschap; Molukse wijken en straatnamen; pensions waar onder andere Molukkers werden opgevangen, en voorbeelden van immaterieel erfgoed.

Onderstaande tabel toont het aantal treffers bij een aantal willekeurig gekozen zoektermen in de verschillende monumentenregisters, afgezet tegen het totaal aantal objecten in het desbetreffende register.

Een treffer bij een zoekterm wil alleen zeggen dat in de titel of de beschrijving van het object de zoekterm is aangetroffen. Naast gebruik van het trefwoord in de beschrijving van het monument kan het ook een straatnaam of een buurt betreffen. Dit geldt vooral bij de gemeentelijke monumentenregisters en niet bij het rijksmonumentenregister. In de gemeentelijke registers worden rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten door elkaar getoond.

Op de websites van het Comité 4 en 5 mei en van de Nationale Herdenking 15 augustus 1945 worden geen kwantitatieve gegevens getoond, alleen de daadwerkelijke zoekresultaten met foto en beschrijving.

[illegible]

Voor de lijst met voorbeelden is gekozen voor een zo representatief en zo divers mogelijke doorsnede van erfgoed in de publieke ruimte met een relatie tot Nederlands-Indië/Indonesië: zowel diversiteit in soorten erfgoed als diversiteit van de verschillende herinneringsgroepen. Uit de interviews sprak de wens voor o.a. het oprichten van herinneringstekens op plekken van aankomst. Deze wens is als aparte categorie toegevoegd onder 'plekken van betekenis'. In de interviews worden ook voorbeelden genoemd van immaterieel erfgoed dat zichtbaar of 'beleefbaar' is in de openbare ruimte. Enkele voorbeelden hiervan zijn in de lijst opgenomen.

Categorieën

De lijst van voorbeelden is ingedeeld in de volgende categorieën:

1. Handelsgebouwen en pakhuizen en andere gebouwen met een belangrijke functie tijdens de koloniale periode;
2. Villa's, landhuizen en landgoederen. De meeste van deze woningen verwijzen naar Nederlands-Indië door

bouwstijl, ornamenten, of omdat de bewoner een band had met Nederlands-Indië;

3. Wandkunst en glas in lood;
4. Sculpturen en landschapskunst;
5. Herdenkingsmonumenten;
6. Graven;
7. Immaterieel erfgoed;
8. Plekken van betekenis.

Bij ieder voorbeeld is ook genoemd of het een Rijksmonument, een gemeentelijke monument, of een Nationaal Monument is, of niet tot een van deze categorieën hoort.

Rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten zijn aangewezen door de Rijksoverheid dan wel de betreffende gemeente, en worden beschermd vanwege hun cultuurhistorische waarde. Nationale monumenten zijn herinneringsmonumenten ter nagedachtenis aan ingrijpende gebeurtenissen of perioden in het verleden. De benaming 'Nationaal monument' wordt niet door de rijksoverheid toegekend. Er is ook geen officiële lijst van nationale monumenten. Sommige nationale monumenten zijn ook rijksmonument, zoals het Nationale Monument op de Dam.

1 Handelsgebouwen en pakhuizen

Den Haag, Nederlandsche Handel-Maatschappij Rijksmonument

De Nederlandsche Handel-Maatschappij speelde een belangrijke rol in het bevorderen van de handel tussen de Nederlanden en de koloniën,¹⁸ met name Nederlands-Indië, en was verantwoordelijk voor het implementeren van het cultuurstelsel.¹⁹

Dit gevelornament op het gebouw van de voormalige Nederlandsche Handel-Maatschappij in Den Haag stelt een Indonesische vrouw voor. Het is in 1924 ontworpen door de gebroeders Van Nieukerken in een historiserende Hollandse Renaissance-stijl.²⁰

Amsterdam, Nederlandsch-Indische Handelsbank Rijksmonument

In 1910-1912 tot stand gekomen, in opdracht van de Nederlandsch-Indische Handelsbank naar ontwerp van J.P.F. van Rossem en W.J. Vuyk. Het gebouw heeft verschillende verwijzingen naar Nederlands-Indië.

Bijvoorbeeld leren wandbekleding met hierop de landkaarten van Nederland en de archipel van voormalig Nederlands-Indië.²¹

Harlingen, Pakhuis Sumatra Rijksmonument

Voormalig pakhuis uit de 18^e eeuw.²² Op de onderste luiken staat met grote witte letters de naam Sumatra, hiernaar vernoemd vanwege de herkomst van de opgeslagen producten. In Nederland zijn er talloze pakhuizen te vinden die genoemd zijn naar plekken in voormalig Nederlands-Indië. Deze pakhuizen werden onder andere gebruikt door de VOC en WIC.²³

¹⁸ <https://www.architectuur.nl/project/raad-voor-de-rechtspraak-den-haag/> (geraadpleegd 22 maart 2024) [https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/459722Voormalig_kantoor_van_de_Nederlandsche_Handelsmaatschappij_in_den_haag_\(zuid_holland\)_|_Monument_-_Rijksmonumenten.nl_\(geraadpleegd_4_augustus_2024\)](https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/459722Voormalig_kantoor_van_de_Nederlandsche_Handelsmaatschappij_in_den_haag_(zuid_holland)_|_Monument_-_Rijksmonumenten.nl_(geraadpleegd_4_augustus_2024))

²⁰ Andrea Kroon en Audrey Wagtberg Hansen, *Sporen van Smaragd, Indisch erfgoed in Den Haag, 1853-1945*, Den Haag: Uitgeverij de Nieuwe Haagsche BV, 2013

²¹ <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/518368> (geraadpleegd 22 maart 2024); <https://rijksmonumenten.nl/monument/518368/handelsbank/amsterdam/> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

²² <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/20593> en <https://rijksmonumenten.nl/monument/20593/sumatra/harlingen/> (geraadpleegd 22 maart 2024)

²³ <https://ifthenisnow.eu/nl/pointsofinterest/sumatra> (geraadpleegd 22 maart 2024)

2 Villa's, landhuizen en landgoederen

35

Apeldoorn, Generaal van der Heydenlaan 5
Gemeentelijk monument

Deze villa is gebouwd in 1907. De eerste bewoners waren Pieter Koning en zijn vrouw Jeanette Wilhelmina Gorter. Pieter was een gepensioneerd Oost-Indisch ambtenaar. De straatnaam verwijst naar Karel van der Heijden (ook wel gespeld als Van der Heyden). Jo van Heutsz had als jonge officier bewondering voor de doortastende manier waarop van der Heijden oorlog voerde in Atjeh.²⁴ Later is van der Heijden vertrokken naar Nederland om het commando over Bronbeek op zich te nemen. Apeldoorn werd in de 19^e eeuw een gewilde vestigingsplaats voor oud-Indiëgangers. De rust, ruimte en natuur waar ze aan de andere kant van de wereld bekend mee waren geraakt, vonden ze in het groene Apeldoorn. Ter herinnering aan het koloniale buitenleven, kregen veel villa's naar voorbeeld van de veranda's in Nederlands-Indië een serre.²⁵

Santpoort-Noord, Landgoed Duin en Kruidberg
Rijksmonument

Het landgoed heeft een lang koloniaal verleden. In 1634 kocht de Amsterdamse koopman en bewindvoerder van de Verenigde Oost-Indische Compagnie het landgoed Duin en Berg. Na hem volgden nog diverse gefortuneerde rustzoekers uit de Amsterdamse elite. Zij voegden de landgoederen Duin en Berg en Kruidberg samen. In 1885 kocht de ondernemer in Jacob Cremer en zijn Engelse vrouw Annie Hermine Hogan het landgoed. Zij lieten er in 1909 een landhuis bouwen, dat toentertijd het grootste in zijn soort in Nederland was.²⁶ Onder leiding van Jacob Cremer kwam Deli Maatschappij (een tabakscultuurmaatschappij op Sumatra) tot bloei. Ook was Cremer president van de Nederlandsche Handel-Maatschappij, minister van Koloniën, en een van de oprichters van de Vereniging Koloniaal Instituut (het huidige Wereldmuseum).²⁷

²⁴ <https://www.parkenbuurt.nl/stratenfmi/heydenlaan-generaal-van-der/> (geraadpleegd 22 maart 2024) <https://www.geheugenvanapeldoorn.nl/bijzondere-plaatsen/de-parken-indische-buurt-en-loolaan-noord/zenzez-hotel/pointofinterest/detail> (geraadpleegd 22 maart 2024); <https://www.apeldoorn.nl/dataportaal/dataportaal-product?pid=14> (geraadpleegd 24 augustus 2024)

²⁶ <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/complexen/520692> (geraadpleegd 4 augustus 2024) <https://rijksmonumenten.nl/monument/520693/duin-en-kruidberg/santpoort-noord/> (geraadpleegd 4 augustus 2024) <https://koloniaalerfgoedtevoet.nl/santpoort/#tab-id-2> (extra informatie, geraadpleegd 4 augustus 2024)

²⁷ https://nl.wikipedia.org/wiki/Jacob_Theodoor_Cremer (geraadpleegd 22 maart 2024)

3 Wandkunst en glas-in-lood

Den Haag, Korte Vijverberg 5
Mozaïek Varen, Laden en Lossen²⁸
 Gemeentelijk monument

Voor dit pand is in 1932 een mozaïek gemaakt door Antoon Molkenboer (1872-1960). Het pand werd gebouwd als Haags filiaal van de NV Rotterdamsche Lloyd naar ontwerp van Cornelis Elffers (1898-1989). Tegenwoordig is het in gebruik als 'Huis van Europa', de kantoorruimte voor de Nederlandse vertegenwoordiging van de Europese Commissie.²⁹ Het mozaïek bevindt zich nu in het depot van het Maritiem Museum in Rotterdam.³⁰

Op het linker paneel van het mozaïek zijn Indonesische laders te zien: een mandoer (opzichter), een Javaanse sjouwer, een arbeider met draagstok, een Madoerese arbeider en een Javaanse bediende.

Het bijbehorende rechter paneel laat Nederlandse lossers zien: een kok, een timmerman, een mecanicien, een kabelgast en een controleur. Op het middenpaneel staan de officier-administrateur met zijn notitieboek, de kapitein met zijn verrekijker, en de officier-machinist met zijn kompas.³¹

De Rotterdamsche Lloyd was een groot transportbedrijf met bestemmingen over de hele wereld, van Rio de Janeiro tot Batavia. Die bestemmingen zijn terug te vinden in de verdere decoratie van het gebouw. Boven de ingang is een

gevelsculptuur te zien, ontworpen door Hendrik Albertus van den Eynde (1869-1939), en voorstellende een voorname Javaanse dame met in de ene hand een schip en met de andere hand uitkijkend in de verte. Zij is symbool voor 'Insulindes roepende stem'.³² Terracottareliëfs onder de dakrand van dezelfde beeldhouwer zijn personificaties van reisbestemmingen zoals Batavia, Belawan en Sabang. Ook het glas-in-loodraam in het trappenhuis laat reisbestemmingen zien zoals bijvoorbeeld Medan.

Utrecht, Abel Tasmanstraat
Tegeltableau Raden Adjeng Kartini
 Niet aangewezen als monument

Raden Adjeng Kartini (1879-1904) was een voorvechtster voor de rechten van de vrouw in de Indonesische samenleving en zette zich in voor onderwijs voor vrouwen. In Indonesië is zij een boegbeeld voor de vrouwenemancipatie en haar geboortedag 21 april wordt gevierd als de nationale dag van de vrouw.³³

Op het tegeltabelau is Kartini afgebeeld met een passage uit haar boek *Door duisternis tot licht: Gedachten over en voor het Javaansche volk* (1911).

Het tableau werd in 2009 geplaatst samen met tableaux van andere auteurs, waaronder Eduard Douwes Dekker. Initiatiefnemers waren 30 bewoners en twee ontwerpers uit de Utrechtse wijk Lombok, Kee Lengkeek en Marij Nielen, als onderdeel van het project 'Slinger voor Lombok'.

In deze wijk zijn straten vernoemd naar Indonesische

²⁸ <https://vriendenvandeabt.nl/molkenboers-mozaiek-varen-laden-en-lossen-terug-in-den-haag/> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

²⁹ <https://www.monumentenzorgdenhaag.nl/sporen-van-smaragd/lloydgebouw> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

³⁰ <https://mmr.adlibhosting.com/ais6V5o/Details/collect/662646> (geraadpleegd 25 mei 2025)

³¹ <https://vriendenvandeabt.nl/molkenboers-mozaiek-varen-laden-en-lossen-terug-in-den-haag/> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

³² <https://www.monumentenzorgdenhaag.nl/monumenten/korte-vijverberg-5> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

³³ <https://bitterzoeteroute.nl/wandeling/7/abel-tasmanstraat> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

eilanden en gouverneur-generaals van de VOC en voormalig Nederlands-Indië.

Breda, muurschildering Blind Walls

Niet aangewezen als monument

Illustrator Marije Maria maakte dit kunstwerk als onderdeel van het project *Brabant Remembers* dat persoonlijke verhalen vertelt over de Tweede Wereldoorlog: groot of klein, over mobilisatie, verzet, collaboratie of bevrijding. De melati (Indische jasmijn) is het symbool van de jaarlijkse herdenking. De schildering is mede gemaakt ter nagedachtenis van de slachtoffers van de Japanse bezetting van Nederlands-Indië tijdens de Tweede Wereldoorlog en aansluitend de bersiap-periode.³⁴

Den Haag, Studentenvereniging De Indische Club, glas-in-lood ramen

Niet aangewezen als monument

Onder Indische studenten was er behoefte aan een voetbalclub. In 1920 richtten ze daartoe de Indische Club op. Deze groeide uit tot een meer algemene vereniging met

een eigen tijdschrift en een krontjongorkest.³⁵ In het pand bevindt zich nu een hotel en horeca.

Amsterdam, Rozentheater, Wajang motieven in glas-in-lood ramen

Rijksmonument

Dit gebouw werd gebouwd als bioscoop door de architecten Z.D. Gulden en M. Geldmaker en in 1913 geopend.³⁶ Vanaf de eerste etage zijn hoge glas-in-lood ramen aangebracht met voornamelijk veelkleurige gestileerde bloemmotieven en voorstellingen met wajangpoppen.

³⁴ <https://www.bndestem.nl/breda/muurschildering-geeft-indisch-museum-breda-nog-meer-kleur-a876f2b2/> (geraadpleegd 4 augustus 2024) <https://blindwalls.gallery/walls/marije-maria/> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

³⁵ Andrea Kroon en Audrey Wagtberg Hansen, *Sporen van Smaragd, Indisch erfgoed in Den Haag, 1853-1945*, Den Haag: Uitgeverij de Nieuwe Haagsche BV, 2013 (voor link naar foto online: zie <https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl>, documentnummer 406.150).

³⁶ <https://arcam.nl/architectuur-gids/rozentheater/> (geraadpleegd 22 maart 2024); <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/518326> (geraadpleegd 4 augustus 2024) <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/518326> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

4 Sculpturen en landschapskunst

Amsterdam, sculptuur Multatuli

Niet aangewezen als monument

Multatuli, Latijn voor 'ik heb veel geleden', is het pseudoniem van Eduard Douwes Dekker. (1820-1887). Douwes Dekker werd geboren in de Korsjespoortsteeg, dichtbij de Torensluis waar dit monument zich bevindt. Naar aanleiding van zijn ervaringen als bestuursambtenaar in het toenmalige Batavia schreef hij zijn roman *Max Havelaar, of de koffieveilingen der Nederlandsche Handels-Maatschappij*. Het boek was bedoeld als een aanklacht tegen de misstanden in Batavia. In 1987, ter gelegenheid van Multatuli's honderdste sterfdag, onthulde koningin Beatrix dit standbeeld ontworpen door Hans Bayens (1924-2003).³⁷

Arnhem, Monument Sawah Belanda³⁸

(Park Sacré-Coeur, Velperweg tegenover Bronbeek)

Niet aangewezen als monument

Dit kunstwerk werd in 2006 gerealiseerd door Joyce Bloem (1951-2017), in samenwerking met haar zus, schrijver en beeldend kunstenaar Marion Bloem (1952). Het monument bestaat uit een tropisch rijstveld en zeven granieten stenen.

De stenen symboliseren pagina's uit een oud boek, neergedwarreld in een Nederlands landschap. De gegraveerde teksten zijn flarden van verhalen van Indische mensen, opgetekend door Marion Bloem. De verhalen gaan over het gedwongen vertrek naar Nederland en de aanpassing aan de Nederlandse samenleving.

Het monument gedenkt de Indo die na de onafhankelijkheidsoorlog van Indonesië naar Nederland is gekomen, hier is geassimileerd, maar nostalgische herinneringen koestert en sporen nalaat in de Nederlandse cultuur. Joyce en Marion Bloem zijn kinderen van een KNIL-militair en memoreren hiermee de geschiedenis van alle mensen die wortelen in het koloniale Nederlands-Indië en na 1945 naar Nederland kwamen.³⁹

³⁷ <https://amsterdam.kunstwacht.nl/kunstwerken/bekijk/1488-multatuli> (geraadpleegd 2 oktober 2024)

³⁸ <https://www.sawahbelanda.nl/> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

³⁹ <https://niekravensbergen.wordpress.com/2014/03/27/in-arnhem-ligt-een-sawa/> (geraadpleegd 2 oktober 2024)

Den Haag, Indisch Monument

(Scheveningse Bosjes)

Niet aangewezen als monument (wel Nationaal monument)

Dit monument, ontworpen door Jaroslawa Dankowa (1925-1999) bestaat uit zeventien bronzen gestalten voor een hoog weef- of hekwerk opgesteld rond een baar. De gestalten vertegenwoordigen de vele gezichten van lijden: de pijn, de wanhoop en het protest.⁴⁰

Het Indisch Monument is een monument ter nagedachtenis aan alle Nederlandse burgers en militairen die in de Tweede Wereldoorlog het slachtoffer zijn geworden van de Japanse bezetting (1941-1945) van het voormalige Nederlands-Indië. Zij kwamen om in de strijd, in de kampen of tijdens dwangarbeid.⁴¹

Het monument werd op 15 augustus 1988 onthuld door koning Beatrix.

Ede, Indië-monument

(Memorial Park)

Niet aangewezen als monument

Dit monument werd in 2021 gerealiseerd door Jair Pattipeilohy en Maurice den Boer. Het beeld bestaat uit een witte duif, met onder meer een melati in de snavel.⁴² Bij het monument wordt ieder jaar op 15 augustus stilgestaan bij de bevrijding van Nederlands-Indië en worden de gevallen tijdens de Japanse bezetting herdacht. In dit monument representeert de duif, het internationaal symbool van vrede en bevrijding. De melati (jasmijnbloem) staat symbool voor voormalig Nederlands-Indië, en is een van de nationale bloemen van het huidige Indonesië. In de sokkel van het monument zit aarde verwerkt van de 7 Nederlandse erevelden in Indonesië. Daar liggen 25.000 Nederlandse doden begraven die stierven in de periode 1942-1949.⁴³

⁴⁰ <https://15augustus1945.nl/indisch-monument/> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

⁴¹ <https://indischmonument.nl/thema/3i3iEu1hUHTT5MFtcMB4Os> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

⁴² <https://gemeentearchief.ede.nl/geschiedenis/indisch-monument-edede> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

⁴³ <https://15augustus1945.nl/herdenkingen-en-monumenten/indie-monument-vossenakker-in-edede/> (geraadpleegd 4 augustus 2024); <https://www.ede.nl/indie-monument> (geraadpleegd 3 oktober 2024)

Vught, Barak 1 in Kamp Vught Rijksmonument

Soldatenbarak, eerst behorend bij concentratiekamp Vught, opgetrokken in 1943-1944. Dit gebouw is de enige nog resterende van de 43 barakken waarin de verblijven en werkplaatsen voor de gevangenen waren ondergebracht. Na de Tweede Wereldoorlog in gebruik als onderdeel van een Moluks woonoord. Barak 1 is nu in gebruik als kerkruimte voor de Molukse gemeenschap te Vught en is gedeeltelijk gerestaureerd/gerenoveerd.⁴⁴

Hooghalen, Schattenbergmarkering (Herinneringscentrum Kamp Westerbork) Niet aangewezen als monument

Op het terrein van Herinneringscentrum Kamp Westerbork herinnert dit monument aan het Woonoord Schattenberg dat tussen 1949 en 1971 gebruikt werd als

repatriëringskamp. Het is in 2011 onthuld en werd mogelijk gemaakt door 'Het Gebaar', een erkenning van de overheid voor het gebrekkige rechtsherstel en de koele naoorlogse opvang van de Indische en Molukse gemeenschap.

De Schattenbergmarkering bestaat uit de voormalige keukendelen van een barak, die in de Molukse periodes aan sommige barakken werden geplaatst en een replica van de kist van dominee Metiarij.⁴⁵

Arnhem, Herdenkingsmonumenten Bronbeek Niet aangewezen als monument

Op het landgoed Bronbeek zijn in de loop van de tijd twaalf herdenkingsmonumenten opgericht, waaronder: monument voor de Japanse bezetting van Indonesië (1942-1945); de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949); de strijd om Nederlands Nieuw-Guinea (1962); monument voor de Papoea-strijders (afbeelding); monument KNIL (onthuld 1990); monument Japanse vrouwenkampen (onthuld 1971); monument Japanse zeetransporten; monument Jongenskampen Bangkok Gedungjati (onthuld 1988); monument Birma, Siam en Pakari Spoorwegen.⁴⁶

⁴⁴ <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/521308> (geraadpleegd 4 augustus 2024) en <https://rijksmonumenten.nl/monument/521308/kamp-vught-barak/vught/>

⁴⁵ (geraadpleegd 4 augustus 2024) <https://www.kampwesterbork.nl/programma/kampterrein/schattenbergmarkering> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

⁴⁶ <https://www.bronbeek.nl/herdenken> (geraadpleegd 4 augustus 2024) <https://indischmonument.nl/thema?tag=3tsxDRwZNfFrY84qYndcT> (geraadpleegd 4 augustus 2024)

In Nederland zijn door de Oorlogsgravenstichting 180.000 mensen geregistreerd als oorlogsslachtoffer. Mannen, vrouwen en kinderen die hun leven verloren tijdens de Tweede Wereldoorlog of tijdens gewelddadige conflicten daarna – zoals in voormalig Nederlands-Indië/ Indonesië en tijdens vredesmissies. De Oorlogsgravenstichting onderhoudt 50.000 Nederlandse oorlogsgraven overal in de wereld.⁴⁷

Nationaal Ereveld Loenen is de laatste rustplaats van bijna 4.000 Nederlandse oorlogsslachtoffers: militairen en burgers. Zij verloren hun leven tijdens de Tweede Wereldoorlog of tijdens gewelddadige conflicten daarna, zoals in voormalig Nederlands-Indië of tijdens internationale (vredes)missies. De graven op het ereveld liggen bijna onopvallend verspreid over een bosgebied. Hier zijn geen rechte rijen met kruisen, maar graven, ingericht met liggende stenen.⁴⁸

⁴⁷ <https://oorlogsgravenstichting.nl/> (geraadpleegd 12 augustus 2024)

⁴⁸ <https://www.4ensmei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/1717/loenen-ereveld-loenen> (geraadpleegd 12 augustus 2024)

7 Immaterieel erfgoed

Vuurwerk afsteken op kerstavond

Molukse traditie

“Over een paar maanden is het oudjaarsavond. En dan wordt er natuurlijk altijd vuurwerk afgestoken. Bij ons in de Molukse wijk is dat op kerstavond. Daar moesten de burgemeesters erg aan wennen. Maar uiteindelijk hebben ze toegegeven. In de Molukse wijk beginnen ze om half twaalf al met het afsteken van vuurwerk op kerstavond, tot even over twaalf en dan is het ook klaar. En het grote en grove werk is natuurlijk voor oudjaarsavond.”

(Uit het interview met Rocky Tuhuteru.)

Krijgdsdans Tjakalele

“Tijdens de volkerenmoord op het Banda-eiland Lontor (nu: Banda Besar) onder leiding van gouverneur-generaal Jan Pieterszoon Coen, de ‘slachter van Banda’, werden in 1621 44 dorpshoofden onthoofd. De hoofden werden op bamboespiesen gezet om mensen bang te maken. Dat wordt nog steeds herdacht door een dans, waarbij je bamboespiesen ziet met lapjes stof om uit te beelden wat er is gebeurd – men kon daar niet over praten, maar wel over dansen. Ik vind het belangrijk om te laten zien dat beslissingen die ooit door Nederlanders zijn genomen 400 jaar later nog steeds van invloed zijn aan de andere kant van de wereld.”

(Uit het interview met Rizky Kalebos.)

De keuken, de smaken, de toko's

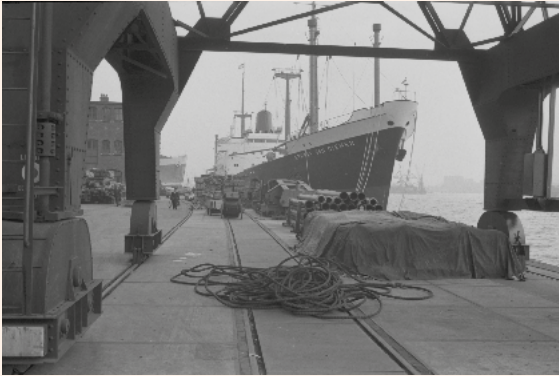

“Er zijn natuurlijk wel Chinese toko's van Chinezen uit Indonesië die hier naartoe gekomen zijn en een restaurant en een winkel hebben. Sommige academici, die hun vak hier niet meer konden uitoefenen, zijn dat soort dingen gaan doen. Hier in Den Haag kan ik er zo een aantal aanwijzen, zoals de Toko Semarang.”

(Uit niet gepubliceerd interview)

Rotterdam, Lloydkade

Geen monument

Belangrijke plek voor vele Indische, Chinees-Indische en Molukse 'repatrianten' die hier aankwamen na de Tweede Wereldoorlog. Vanaf de Lloydkade werd verder gereisd naar contractpensions en hotels door het hele land. Het is de plek waar de Stichting Landelijk Moluks Monument een landelijk monument wil oprichten.⁴⁹

⁴⁹ <https://www.landelijkmoluksmonument.nl/>; <https://nl.wikipedia.org/wiki/Lloydkade>

Erfgoed in de publieke ruimte: een overzicht uit de registers

In onderstaand overzicht is een selectie opgenomen met meer voorbeelden van erfgoed in de publieke ruimte (inclusief enkele publiek toegankelijke gebouwen) met een link met Nederlands-Indië/Indonesië, zoals deze

vindbaar zijn in de geraadpleegde registers, incidenteel aangevuld met enkele andere voorbeelden. Indien bekend zijn namen van de makers en hun geboorte- en sterfjaar in het overzicht opgenomen.

Locatie	Erfgoed	Register of website
Almelo	Bornsestraat 112, Almelo Landhuis, voltooid in 1917. Typerend voor het oeuvre van de architect, Theodor Reuter (1876-1963) is de combinatie van de bouwstijl van de Amsterdamse School met het rietgedekte dak waarin diverse kapvormen, waaronder het Indonesische Minang Kabau-dak, zijn verwerkt. Voor de oprijlaan van het huis is een houten toegangshek tussen gemetselde kolommetjes geplaatst, ook in de stijl van de Amsterdamse School. Het als landhuis ontworpen woonhuis staat inmiddels in de stad. Gebouwd in opdracht van textielabrikant A. Bendien	Rijksmonumentenregister
Amersfoort	Westsingel 50, Amersfoort, tuin van Museum Flehite Het monument Melati herinnert de inwoners van Amersfoort aan de capitulatie van Japan op 15 augustus 1945. Hiermee vormt het monument een herinnering aan de militairen in dienst van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, de Koninklijke Marine in Nederland-Indië en de burgerslachtoffers uit voormalig Nederlands-Indië. De melati (jasmijn) is een bloem die troost, hoop en onverzettelijkheid uitdrukt voor de Indische Nederlanders. Ontwerp: Hilde Paalvast Onthuld: 15 augustus 2020	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Amstelveen	Broersepark, Molenweg, Amstelveen Indië-monument met het opschrift: '8 december 1941... ned.-oost-indië in oorlog strijd, bezetting, bevrijding... allen die ginds het leven lieten gedenken wij' Ontwerp: Ella van de Ven Onthuld: 12 december 1994	Mens & Dier in Steen & Brons Nationaal Comité 4 en 5 mei
Amsterdam	Oude Hoogstraat 24, Amsterdam Oost Indisch Huis Amsterdam	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	Oost-Indische Huisbrug Vernoemd naar het nabijgelegen Oost-Indische Huis aan de Kloveniersburgwal hoek Oude Hoogstraat.	Monumentenregister Amsterdam Wikipedia
Amsterdam	Singel 250, Amsterdam Handelsbank te Amsterdam, in 1910-1912 tot stand gekomen in opdracht van de Nederlandsch-Indische Handelsbank. Lederen wandbekleding met hierop de landkaarten van Nederland en de archipel van het voormalige Nederlands-Indië; verder de wapens van beide delen en een legenda met een overzicht van de vestigingen van de Nederlands-Indische Handelsbank. Ontwerp gebouw: J.P.F. van Rossem en W.J. Vuyk	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	Mauritskade 62, Amsterdam In 1926 geopend Koninklijk Instituut voor de Tropen en Tropenmuseum in Amsterdam. Boven de hoofdingang prijkt het beeld van de vierde gouverneur-generaal van de VOC, Jan Pieterszoon Coen. Met dit portret wilde het Koloniaal Instituut de grondlegger van de Nederlandse koloniale activiteiten eren. Na de verovering en vernietiging van de kuststad Jayakarta had Coen in 1619 de stad Batavia gesticht, die zich ontwikkelde tot centrum van het koloniale rijk. Architecten: J.J. en M.A. van Nieuwerkerken, vele kunstenaars o.l.v. een Commissie van Symboliek werkten aan de decoraties. Geopend in 1926 door koningin Wilhelmina	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	Bij Apollolaan 180, Amsterdam Gedenkteken in Amsterdam voor de gouverneur-generaal van het voormalig Nederlands-Indië, J.B. van Heutsz. Het staat bekend als het Van Heutsz-monument, maar werd in 2004 hernoemd als Monument Indië-Nederland. Ontwerp: beeldhouwer F.J. van Hall en architect G. Friedhoff Onthuld: 15 juni 1935	Rijksmonumentenregister , Rijksmonumenten.nl
Amsterdam	Kruislaan 126, Amsterdam (De Nieuwe Ooster) Grafmonument van J.B. van Heutsz (1851-1924), van 1904-1909 gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, bestaande uit een grafkelder en een natuurstenen bovenbouw met geïntegreerde sculpturen. Het geheel is uitgevoerd naar het bekroonde ontwerp 'Atjeh' van de Haagse beeldhouwer B.M.A. Ingen Housz (1881-1947) en de architect D. Roosenburg (1887-1962)	Rijksmonumentenregister ; Rijksmonumenten.nl
Amsterdam	Nationaal Monument op de Dam. Aan de achterzijde wordt het omsloten door een halfronde urnenmuur bevattende een urn van iedere provincie, later aangevuld met een urn uit Indonesië. Ontwerp: J.J.P. Oud met beelden van J.A. Rådecker, J.W. Rådecker en reliëfs van Paul Grégoire Ingehuuld: 1956 door koningin Juliana	Rijksmonumentenregister , Wikipedia

Locatie	Erfgoed	Register of website
Amsterdam	Messchaertstraat 1, Amsterdam Vossiusgymnasium. In een aardrijkskundelokaal zijn schilderijen aangebracht, voorstellende taferelen uit Indonesië. Kunstenaar: H. Paulides Voltooid in 1931-1932	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	Keizersgracht 177, Amsterdam In het hoofdgebouw van de 'Coymanshuizen' te Amsterdam is een plaquette aangebracht ter nagedachtenis aan zeven oud-leerlingen van de 'Eerste Amsterdamsche Vijfjarige HBS-B' die in dit pand uit 1625 gehuisvest was. Zij zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog in het verzet tegen de bezettende machten in Nederland en het voormalige Nederlands-Indië omgekomen. Kunstenaar: onbekend	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Amsterdam	Keizersgracht 666, Amsterdam Bankgebouw, 1937-1939. Opdrachtgever was de Javasche Bank. Gebouwd in de stijl van het Traditionalisme met invloeden van het neo-classicisme. De bouw kwam tot stand in samenwerking met ir. K. Bakker. Architecten: C.B. Posthumus Meyjes jr. en J. van der Linden	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	Keizersgracht 573, Amsterdam Kantoorgebouw, 1909-1910. Opdrachtgever was de N.V. Nederlandsch Indische Escompto Maatschappij, gevestigd te Batavia. Het betrof hier het agentschap Amsterdam. Architect: J.A. van Straaten	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	De Ruijterkade 99, Amsterdam Op de zuidelijke IJ-oever in 1919 opgetrokken Scheepvaartkantoor in een mengeling van Amsterdamse School en Nederlands-Indische stijlvormen. Het scheepvaartkantoor werd gebouwd in opdracht van de N.V. J.G. Koppe's Scheepsagentuur. Ontwerp: G.F. la Croix	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	Concertgebouwplein 20, Amsterdam Op de hoek van het Concertgebouwplein en de De Lairesestraat in 1913-1914 opgetrokken omvangrijk kantoorgebouw in 'Um 1800'-stijl in opdracht van de Nederlandsch-Indische Maatschappij Linde en Teves en Stokvis, met bijbehorend hekwerk. Ontwerp: J. London (in 2012 is gebleken dat dit E. Verschuyt moet zijn)	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	Oostenburgergracht 75, Amsterdam Voorgebouw van de lijnbaan van de Oost Indische Compagnie. Breed gebouw onder schilddak (1660) met gevel waarin door beeldhouwd fronton gedekte middenrisaliet. Zandstenen ingangspartij waarboven drielicht met fronton.	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	Kloveniersburgwal 48, Amsterdam Oost Indisch Huis, bestaande uit een 19 ^e -eeuwse vleugel aan de Kloveniersburgwal en een zuidvleugel uit 1606, door Hendrik de Keyser, met trapeziumvormige top en versiering van banden en kleine blokjes. Zandstenen poortje.	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	Nova Zemblastraat 8, Amsterdam Drie geschakelde voormalige pakhuizen, genaamd 'Deli', 'Langkat' en 'Serdang', gebouwd in 1903-1904, met kenmerken van de Overgangsarchitectuur. Ontwerp: P.J. Hamer	Rijksmonumentenregister
Amsterdam	Centraal Station, Koninklijke Wachtkamer Het destijds grootste station van Nederland werd tussen 1881 en 1889 gebouwd naar ontwerp van architect Pierre Cuypers. Cuypers kreeg van de Rijksoverheid de opdracht om een gebouw te ontwerpen in Oud-Hollandse stijl. In de Koninklijke Wachtkamer bevindt zich Daar bevindt zich een wandschildering uit 1889 van Georg Sturm: drie mensfiguren die Oost-Indië, Nederland en West-Indië representeren.	Geheugen van Nederland en interview met Rizky Kalebos
Apeldoorn	Soerenseweg 69, Apeldoorn Indië-monument, ook wel Korea-monument genoemd. Beeld van een soldaat in tropengevechtstenu. Aan weerszijden een steen met de namen van 34 Apeldoornse militairen die bij de strijd in het voormalig Nederlands-Indië door oorlogshandelingen zijn omgekomen. Onbekende maker, 1998	Mens & Dier in Steen & Brons, Indischerfgoed.nl
Apeldoorn	Mariannalaan 6, Apeldoorn Villa Casa Blanca. Deze stadsvilla werd in 1903/1904 door architect A. van Driesum in een overgangsstijl gebouwd. In de vormgeving van het pand zijn onder meer elementen uit de Chaletstijl en Art Nouveau, maar ook Indische invloeden verwerkt. De tuin rond het pand wordt door een smeedijzeren tuinhek met draaihek van de weg gescheiden.	Rijksmonumentenregister

Locatie	Erfgoed	Register of website
Appingedam	Stilleweesterweg 1, Appingedam De plaquette bij Molukse graven in Appingedam (gemeente Eemsdelta) is aangebracht ter nagedachtenis aan het lot van de vroegere Molukse soldaten en van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) en hun partners die in 1950 in allerijl de Molukken moesten verlaten en op deze begraafplaats begraven liggen. Ontwerp: Tony Tapilatu Onthuld: 25 maart 2023	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Appingedam	Molukse wijk In Appingedam bevindt zich de eerste Molukse wijk en de oudste Molukse kerk van Nederland (Eben Haëzerkerk). In de kerk is daarom een informatiepunt ingericht over de Molukse geschiedenis. Dit informatiepunt heeft de vorm van een hutkoffer. Dat is niet zonder reden. Ook de vorm van het kerkgebouw zelf – een barak – is veelzeggend. Gebouwd omstreeks 1960. Andere Molukse wijken bevinden zich in o.a. Capelle a/d IJssel, Den Helder, Krimpen a/d IJssel, Moordrecht, Nistelrode, Tiel.	De verhalen van Groningen
Arnhem	Velperweg 147, Arnhem Het monument 'Indisch verzet' op Landgoed Bronbeek te Arnhem herdenkt en eert het verzet gedurende de Japanse bezetting van het voormalige Nederlands-Indië in de periode 1942-1945. Het monument is opgericht op initiatief van het Voormalig Verzet Oost-Azië (VVOA). Bij de onthulling van het monument bestond de VVOA al twintig jaar. Jaarlijks wordt op landgoed Bronbeek een herdenking gehouden. Ontwerp: Han van Loghem Onthuld: 1997	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Arnhem	Velperweg 147, Arnhem Het 'Dampit-monument' op Landgoed Bronbeek in Arnhem is opgericht ter nagedachtenis aan de getroffen en uit dit strafkamp dat in 1944 op Oost-Java door de Japanse bezetter werd ingericht voor jongens van 15 tot 18 jaar. Ontwerp: Rudi Augustinus Onthuld: 10 oktober 2001	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Arnhem	Velperweg 147, Arnhem Het monument 'Japanse Zeetransporten' op Landgoed Bronbeek te Arnhem is opgericht ter nagedachtenis aan de meer dan 22.000 A.B.D.A. militairen, burgers en Romusha's die tijdens deze erbarmelijke transporten om het leven zijn gekomen. Ontwerp: Anneriet de Pijper (1942) Onthuld: 8 augustus 2004	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Arnhem	Velperweg 147, Arnhem Monument Atjeh-oorlog op Landgoed Bronbeek. Zandstenen reliëf van een gevecht tussen KNIL-militairen en inwoners van Atjeh tijdens de Atjehoorlog tussen 1873 en 1913. Oorspronkelijk was het reliëf ingemetseld boven de ingang van een in 1896 gebouwd voormalig herstellingsoord voor KNIL-militairen in Zutphen. In 1944 raakte dit gebouw zwaar beschadigd bij een bombardement. Het werd na de oorlog afgebroken. In 1970 kreeg landgoed Bronbeek het monument geschonken. Ontwerper: Lodewijk Henzen (1843-1912)	Mens & Dier in Steen & Brons, Wikipedia
Arnhem	Velperweg 147, Arnhem KNIL-monument op Landgoed Bronbeek. Monument bestaande uit een staande granieten plaat, geflankeerd door twee beelden van een Molukse en een Nederlandse soldaat in het gevechtstenuue van omstreeks 1940. Ontwerper: Thérèse de Groot-Haider Onthuld: 7 juli 1990	Mens & Dier in Steen & Brons, Nationaal Comité 4 en 5 mei
Arnhem	Velperweg 147, Arnhem Anker van het linienschip 'Waterloo' op Landgoed Bronbeek. Linienschip 'Waterloo' vertrok eind december 1826 met infanteristen ter versterking van de strijdkrachten op Java, waar een grote oorlog tegen het Gouvernement onder leiding van prins Diponegoro gaande was. Het raakte onderweg in een zware storm en verloor zijn masten. Door het anker uit te werpen bij het eiland Borkum bleven alle opvarenden behouden. De minister van Marine schonk het anker in 1877 aan Bronbeek. Maker onbekend	Nationale herdenking 15 augustus 1945

Locatie	Erfgoed	Register of website
Arnhem	Velperweg 147, Arnhem Monument Japanse Vrouwenkampen op Landgoed Bronbeek herdenkt de Nederlandse slachtoffers van de Japanse Vrouwenkampen in Nederlands-Indië in de Tweede Wereldoorlog. Het monument laat een bronzen beeld zien van een vrouw die een kind beschermt en is op. Elk jaar wordt er een herdenking gehouden op het Landgoed Bronbeek voor de slachtoffers van de Japanse Jongenskampen en Vrouwenkampen. Op Ereveld Kalibanteng in Indonesië staat ook een monument voor de Japanse Vrouwenkampen. Ontwerper: Frans Nix (1943-2008) Onthuld: 8 augustus 1971 onthuld door H.M. Koningin Juliana	Nationale herdenking 15 augustus 1945, Nationaal Comité 4 en 5 mei
Assen	Overcingellaan 4, Assen Indisch Tafereel. Impressie van de Indische jaren van Jan Fabricius, waarin verwerkt mensfiguren, een kampong, zijn werk bij de Provinciale Drentsche en Asser Courant, etc. Maker: Alfred van Werven (1920-1977) Jaar: 1959	Koloniaal erfgoed te voet
Baarn	Stationsplein, Baarn Bevrijdingsmonument. De herdenking van de capitulatie op 15 augustus 1945 van het Japanse leger in het voormalige Nederlands-Indië wordt in Baarn herdacht met een door het 'Comité 4 en 5 Mei Baarn' georganiseerde plechtigheid bij het Bevrijdingsmonument in het Amaliapark op het Stationsplein. De speciaal geplaatste herdenkingstegel voor de slachtoffers uit voormalig Nederlands-Indië neemt hierbij een speciale plek in. Maker onbekend	Nationale herdenking 15 augustus 1945
Blaricum	Dokter Catzlaan 2B, Blaricum Landhuis 'De Merelhof', Blaricum, behorende tot het complex 'De Merelhof', gebouwd in 1927 naar ontwerp van Theodoor Rueter in de Gooise landhuisstijl met Indonesische invloeden in de kapbehandeling (Minang Kabau), vrijstaand en iets terug liggend gelegen aan de noordoostzijde van de Dr. Catzlaan.	Rijksmonumentenregister
Blaricum	'De Vuurvogel', Blaricum, landhuis met atelier, gebouwd in 1930 naar ontwerp van de Blaricumse architect Theodoor Rueter voor mejuffrouw Gerbig. De expressionistische architectuur, die vooral tot uiting komt in de gevarieerde, deels op de Indonesische Minang-Kabau geïnspireerde behandeling van de rieten kap, kan worden beschouwd als een voorbeeld van de Gooise landhuisstijl. Het landhuis ligt ruim terug gerooid aan de zuidzijde van de Bussummerweg. De zijde met de woonvertrekken is gericht op het zuiden en van de weg afgewend.	Monumenten.nl
Blaricum	Noolseweg 23, Blaricum 'The Golden West'. Op onregelmatig grondplan gebouwd landhuis, bestaande uit parterre en grotendeels in de welvingen van de kap opgenomen verdieping met zolder. De samengestelde en rietgedekte kap heeft een onregelmatige hoofdvorm zonder directe relatie met de plattegrond en is beïnvloed door de architectuur van de Minang-Kabau. Architect: Theodoor Rueter Bouwjaar: 1927	Rijksmonumentenregister
Borger	Torenlaan 12c, Borger Oorlogsmonument met twee stenen voor slachtoffers Zuid-Oost Azië. Kunstenaar: Aleida Cornelia Buma – van Maurik Broekman (1917-2015)	Nationale herdenking 15 augustus 1945
Breda	Burgemeester Kerstenslaan 8, Breda Villa 'Salve Viator', daterend uit 1932 en oorspronkelijk bewoond door een repatriant uit Nederlands-Indië. De villa staat aan de westelijke zijde van de Burgemeester Kerstenslaan, tegenover het Mastbos. Gebouwd in de stijl van het functionalisme naar ontwerp van de architect Temme.	Rijksmonumentenregister ; Monumenten.nl
Breda	Baronielaan 228, Breda Villa 'Trianon', oorspronkelijk geheten 'Mon Repos'. Tussen 1947 en 1977 werden in het huis gerepatrieerden uit Indonesië gevestigd. In 1906-1907 in opdracht van J. Verschuieren gebouwd in Neo-Renaissancestijl door architect A. van Spaendonck. In 1923 uitgebreid naar ontwerp van F.P. Bilsen en Zn. De interieurdecoraties, daterende uit 1907, werden uitgevoerd door de Antwerpse en Brusselse filialen van de firma's Lemencier & Cte, Didot & Cte en Interieur et Peintre Décorateurs de l'Artichant. In 1923 werden glas-in-lood ramen van het Haarlemse atelier Bogtman geplaatst.	Rijksmonumentenregister

Locatie	Erfgoed	Register of website
Breda	Bernard de Wildestraat 400, Breda (in de achtertuin van Verzorgings- en Verpleeghuis 'Raffy'). Het Indië-monument in Breda herinnert aan allen die tussen 8 december 1941 en 27 december 1949 ten offer vielen aan oorlogsgeweld of kampagressie en aan hen die met de Nederlandse ingezetenen van het voormalige Nederlands-Indië sympathiseerden. De totstandkoming van het monument in Breda is een samenwerkingsverband van de werkgroep Indië-Herdenking en de plaatselijke Stichting Raffy, van het gelijknamige verzorgingshuis voor Indische en Molukse ouderen. Aangezien het voor veel ouderen steeds moeilijker werd om de herdenking in Den Haag of elders bij te wonen, besloot men om een monument in de regio Noord-Brabant West op te richten. Een monument waar, naast het jaarlijks op 15 augustus herdenken van de overledenen, ook herkenning en erkenning centraal staan. Ontwerper: Wim Verhagen Onthuld: 8 augustus 2006 door vier vrouwen van opeenvolgende generaties uit de familie Cordier de Croust.	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Breukelen	Tinus de Witplantsoen, Breukelen Gedenkteken voor de Gevallen voor Vrede, Vrijheid en Democratie. In de Pauluskerk te Breukelen wordt op 15 augustus de jaarlijkse herdenking van de slachtoffers die in de Tweede Wereldoorlog in Nederlands- Indië zijn gevallen, gehouden. Na de herdenking wordt er een krans gelegd bij het gedenkteken voor de Gevallen voor Vrede bij de Pieterskerk. Ontwerp: Gerthy Baars Onthuld: 5 mei 2000	Nationale herdenking 15 augustus 1945, Nationaal Comité 4 en 5 mei
Dalfsen	Ruitenborghstraat, Dalfsen Indië-monument. Borstbeeld (polyester?) van een soldaat met tropenpet. Op de sokkel twee plaquettes, een met een helm over een gekruist zwaard en palmtak en met jaartallen 1945-1950; de tweede met de tekst 'Gevallen voor orde en vrede Ned. Oost-Indië', gevolgd door vier namen. Ontwerp: G.J. Tuink Onthuld op 4 april 1993	Mens & Dier in Steen & Brons, Nationaal Comité 4 en 5 mei
Den Bosch	Grevelingen 66, Den Bosch Het HONI-monument is gelegen aan het zuidelijke buitenterrein van het Indische en Molukse verzorgingstehuis De Grevelingen. Het HONI-monument (Herdenking Oorlogsslachtoffers Nederlands-Indië) is opgericht ter nagedachtenis aan <i>allen</i> die in de periode 1942-1949 tijdens de Japanse bezetting en de Bersiap in het voormalige Nederlands-Indië om het leven zijn gekomen. Het monument is ook 'voor de velen die de gruwelen wel hebben overleefd maar nooit zijn losgekomen van hun ervaringen.' Ook de symboliek op het monument straalt inclusiviteit uit: een palmboom naast een molen en het monument heeft de vorm van een katapult waarmee Indische 'katjongs' (jongemannen) geëerd worden. Ontwerp: Eugène van Abcoude Onthuld op 8 augustus 2005	Nationaal Comité 4 en 5 mei Nationale herdenking 15 augustus 1945 Eveline Buchheim, Satrio Dwicahyo, Fridus Steylen, Stephanie Welvaart, <i>Sporen van betekenis. In gesprek met 'getuigen & tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog</i> , Amsterdam 2022, p. 291-292
Den Bosch	Zuiderparkweg, Den Bosch Het Indië-monument in 's-Hertogenbosch is opgericht ter nagedachtenis aan 35 Bosschenaren die als dienstplichtig militair in het KNIL maar ook als oorlogsvrijwilligers tijdens de strijd in en om het voormalige Nederlands Oost-Indië en Nieuw-Guinea in de periode 1944 – 1962 zijn omgekomen. Tevens is de tekst bij het gedenkteken een uiting van respect voor alle slachtoffers die in deze oorlog om het leven zijn gekomen, zowel aan Indonesische als aan Nederlandse zijde. Ontwerper: Saskia Vermeersch (1966) Onthuld op 7 juli 2004	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Den Haag	Prof. B.M. Teldersweg, Den Haag Indisch Monument, (graf-)monument in Den Haag ter nagedachtenis aan alle Nederlandse burgers, militairen en Romoesja die in de Tweede Wereldoorlog het slachtoffer zijn geworden van de Japanse bezetting (1942-1945) van voormalige Nederlands-Indië. Ontwerper: Jaroslawa Dankowa Onthuld op 8 augustus 1988	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Den Haag	Prof. B.M. Teldersweg, Den Haag Het Indië-monument in Den Haag werd opgericht ter nagedachtenis aan circa 161 militairen die in de periode 1945-1950 gesneuveld zijn bij de strijd in het voormalig Nederlands-Indië. De oprichting was een initiatief van de Vereniging Oud Militaire Indiëgangers (VOMI). Ontwerper: Gert Dumbor Onthuld op 18 september 2002 door burgemeester drs. W.J. Deetman.	Nationaal Comité 4 en 5 mei

Locatie	Erfgoed	Register of website
Den Haag	Lange Voorhout 74, 's-Gravenhage Paleis Lange Voorhout, in gebruik als Museum Escher in het Paleis In 1760-1764 door Pieter de Swart gebouwd in Lodewijk XV-stijl voor Anthony Patras, gedeputeerde van Friesland en bewindvoerder van de Oost-Indische Compagnie. Rijke natuurstenen gevel met middenrisaliet, bekroond door een driehoekig fronton.	Rijksmonumentenregister , Wikipedia
Den Haag	Wassenaarseweg 38, 's-Gravenhage Vrijstaand kantoorgebouw op rechthoekige plattegrond met uitbouwen aan de linker zijgevel en de achterzijde, gebouwd in 1913-1915 naar ontwerp van B.J. Ouendag als hoofdkantoor van de Nederlandsch Indische Spoorweg Maatschappij, sinds 1972 in gebruik als Ambassade van Zuid-Afrika. De bouwstijl is tradionalistisch, beïnvloed door de 'Um 1800- Beweging'.	Rijksmonumentenregister
Den Haag	Lange Voorhout (oostzijde), 's-Gravenhage Gedenkteken Saxen-Weimar Gedenknaald van 15 meter hoog ter nagedachtenis aan Karel Bernard Hertog van Saxen-Weimar (1792-1862), schoonvader van prins Hendrik de Zeevaarder. Hij werd in 1848 commandant van het leger in Nederlands-Indië. In neo-classicistische stijl naar ontwerp van de architect H.P. Vogel en de schilder-beeldhouwer J.Ph. Koelman, 1866.	Rijksmonumentenregister
Den Haag	Parkweg 9A, 's-Gravenhage Villa 'Hejmo Nia' ('Ons Huis'), 's-Gravenhage, Vrijstaande villa uit 1907 gebouwd op samengestelde plattegrond, ontworpen door A. Broese van Groenou in overgangsarchitectuur. Opdrachtgever was de vader van de architect W. Broese van Groenou, een rijk geworden suikerplanter uit Nederlands-Indië. De villa is omgeven door een tuin en wordt begrensd door een smeedijzeren hek op gemetselde voet.	Rijksmonumentenregister
Deventer	Brinkgreverweg 184, Deventer Indisch landbouwmuseum. Het Koloniaal- ofwel Indisch- of Tropisch Landbouwmuseum was een museum dat van 1915 tot 1968 heeft bestaan als onderdeel van de Tropische Landbouwschool in Deventer. Het heeft nu een andere bestemming. Gebouwd in 1914-1915.	Rijksmonumentenregister
Deventer	Grote Kerkhof, Deventer Indië monument 'De wachtende moeder', ter herinnering aan de Deventer jongens gevallen in voormalig Nederlands- Indië. Beeldhouwer: Karoly Szekeres, onthuld 1999.	Nationale herdenking 15 augustus 1945
Diepenveen	Schapenzandweg 3, Diepenveen Huize 'Nieuw Rande', gebouwd in eclectische stijl omstreeks 1857 in opdracht van de heer Duymaer van Twist, een voormalig gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. Het ontwerp van het huis zou, gezien de overeenkomsten met andere ontwerpen, aan L.P. Zocher toegeschreven kunnen worden.	Rijksmonumentenregister
Ede	Memorial Park, Vossenakker, Ede Indië-monument. Het beeld toont een duif, met jasmijntjes in de snavel, die landt op een tak van een kronkelwilg. De duif is een internationaal symbool van vrede en bevrijding. De jasmijn staat symbool voor het voormalig Nederlands-Indië. Voor het ontwerp heeft de beeldhouwer zich laten inspireren door een duivensoort die bijna in heel Indonesië voorkomt. Ontwerp: Jäir Pattipeilohy, uitvoering: Maurice den Boer	Mens & Dier in Steen & Brons Nationale herdenking 15 augustus 1945 Eveline Buchheim, Satrio Dwicahyo, Fridus Steylen, Stephanie Welvaart, <i>Sporen van betekenis. In gesprek met 'getuigen & tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog</i> , Amsterdam 2022, p. 296
Eibergen	Kerkstraat, Eibergen Indië-monument. Zwerfkei met daarop in brons de kaart van Nederland, waar een zwaard doorbreekt dat een helm doorboort. Ook is bij de helm een palmtak, het symbool van de oud-Indië strijders, aangebracht. Onthuld op 18 december 1996 door burgemeester A. Emmens-Knol	Mens & Dier in Steen & Brons , Nationaal Comité 4 en 5 mei
Eindhoven	Stadswandelpark, Eindhoven Radiomonument ter gelegenheid van de totstandkoming van de eerste radioverbinding tussen Nederland en Nederlands Oost-Indië. Het monument dateert uit 1936. Sculptuur gemaakt door A. Termote, geheel ontworpen in samenwerking met D. Roosenburg.	Rijksmonumentenregister
Eindhoven	Dominee Theoor Flidnerstraat 5, Eindhoven Het Indisch-Moluks Gedenkteken in Eindhoven is opgericht ter nagedachtenis aan alle burgers en militairen die het slachtoffer zijn geworden van de Japanse bezetting van het voormalige Nederlands-Indië en tijdens de koloniale oorlog in Indonesië. Het gedenkteken herinnert ook aan de periode daarna tijdens de gedwongen migratie uit voormalig Nederlands-Indië. Ontwerper: Marleen de Man Onthuld op 25 september 2021	Nationaal Comité 4 en 5 mei

Locatie	Erfgoed	Register of website
Emmen	Wilhelminastraat 43, Emmen Indië-monument, Bronzen kop van een karbouw, waaruit water stroomt. De kop is aangebracht op een natuurstenen gedenkplaat, bekroond met een reliëf, dat een landschappelijke indruk geeft met zware tropische begroeiing. Hierin is de vorm van een helm uitgehakt op een in de grond gestoken geweer. Voor het geheel is een tafel van natuursteen geplaatst. Ontwerper: Onno de Ruijter Onthuld: 5 mei 1993	Mens & Dier in Steen & Brons, Nationaal Comité 4 en 5 mei
Enkhuizen	Wilhelminaplantsoen, Enkhuizen Indië-monument ter nagedachtenis aan militairen van het Nederlands Koninkrijk na 1945. Het monument is een opengeslagen boek, geplaatst op een lessenaar. Achter het boek staan twee gedenkplaten opgesteld, waarin elk een palmboom is ingegraveerd. Aan de rechterzijde van de lessenaar staat een bloemenbak. Het geheel is geplaatst op een vierkanten plateau met grit. Zowel veteranen als politici tekenden bezwaar aan tegen de zinsnede 'om daar de orde en vrede te herstellen. De plaats van deze tekst werd aangepast. Ontwerp: Theo Stavenruiter (boek) en J. Briefies (gedenkplaten). Onthuld: 4 april 2005	Nationaal Comité 4 en 5 mei Eveline Buchheim, Satrio Dwicahyo, Fridus Steylen, Stephanie Welvaart, <i>Sporen van betekenis. In gesprek met 'getuigen & tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog</i> , Amsterdam 2022, p. 293-294
Enschede	Hoedemakerplein 1, Enschede Het voormalige kantoor van de Twentse bank, gebouwd in 1908 in opdracht van mr. Benjamin Willem Blijdenstein (1839-1914). Na de afscheiding met België werd het toenmalige Nederlands-Indië het afzetgebied van Twentse 'katoentjes'. Vlot geldverkeer tussen Londen, Amsterdam en Enschede was hierbij een vereiste. In alle drie steden werd daartoe in 1861 een bank opgericht onder de naam Twentse Bankvereniging. Uit een fusie met de Nederlandse Handelsmij is de ABN ontstaan. Ontwerp: ir J.L.L. Bourdrez	Rijksmonumentenregister
Enschede	Walstraat 10, Enschede Koetshuis annex woonhuis van mr. Benjamin Willem Blijdenstein (zie boven) uit 1889 met een zeer rijk gedecoreerde voorgevel in neo-renaïssancestijl. Het bestaande pand werd in opdracht van B.W. Blijdenstein verbouwd naar een ontwerp van de architect G. Beltman.	Rijksmonumentenregister
Enschede	Boulevard 1945, Enschede Indië-monument. Beeld van een bescherming zoekende mannenfiguur, op lage sokkel. Aan de ene zijde van de sokkel staat: 'het verre oosten 1941-1945' en op de andere zijde 'Nederlands Oost-Indië 1941-1949'. Informatiebord: 'hans petri INDIE-MONUMENT 1959 brons geschenk inwoners van Enschede 1960' Ontwerp: Hans Petri Onthuld: 1 januari 1960	Mens & Dier in Steen & Brons, Nationaal Comité 4 en 5 mei
Eygelshoven	Torenstraat 28, Eygelshoven In Koloniale stijl in 1901 in opdracht van de mijn Laura en Vereniging gebouwde directeurswoning in Eygelshoven. De bewoner van de villa ir. R. Pierre wenste een soortgelijke villa als de villa die hij bewoonde tijdens zijn werk in Nederlands-Indië op het eiland Sumatra.	Rijksmonumentenregister
Geldrop	Mierloseweg 3, Geldrop Rentmeestershuis annex koetshuis en paardenstal uit ca 1870 met latere uitbreidingen. Het geheel is gebouwd voor industrieel Hubertus Paulus Hoevenaer Jr., de toenmalige bewoner/eigenaar van kasteel Geldrop, die suikerfabrieken in Nederlands-Indië exploiteerde.	Rijksmonumentenregister
Giessenburg	Kerkweg, Giessenburg Het oorlogsmonument in Giessenburg (gemeente Molenlanden) is opgericht ter nagedachtenis aan allen die in de Tweede Wereldoorlog en in de periode tussen 1945 en 1962 in het voormalige Nederlands-Indië door oorlogshandelingen zijn omgekomen. Ontwerp: H. Harrewijn Onthuld: 4 mei 1995	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Gouda	Houtmansplantsoen, Gouda Gedenkteken in Gouda ter herinnering aan zeevaarders Cornelis en Frederik de Houtman. Cornelis (Gouda, ca. 1565- voor Atjeh 11-9-1599) leidde in 1595 de 'Eerste Schipvaart' van Nederland naar Oost-Indië, samen met zijn broer Frederik (Gouda 1571 - Alkmaar 21-10-1627). Tijdens de tweede reis werd Cornelis vermoord en Frederik gevangen genomen door de sultan van Atjeh. Na zijn vrijlating was hij onder meer eerste gouverneur van Amboina (1605-1611), Raad van Indië (1619) en gouverneur van de Molukken (1621-1623). Maker: onbekend Onthuld: 1 juli 1880	Rijksmonumentenregister

Locatie	Erfgoed	Register of website
Groningen	Hereweg 22 1, Groningen, woonhuis, vrijstaand gesitueerd op een achtererf achter en behorend bij het in de jaren twintig verbouwde huis op nr. 22, gebouwd in circa 1885 in een eclectische bouwstijl met invloeden van de koloniale architectuur van Nederlands-Indië. De opdrachtgeefster (naam onbekend) was uit Java afkomstig. Architect: onbekend	Rijksmonumentenregister
Harderwijk	Hoogstraat 20, Harderwijk Woonhuis met verwijzing naar een lijstje met een Indisch motief dat rond de venstertjes is aangebracht.	Rijksmonumentenregister
Heerlen	Oude Lindestraat 70, Heerlen (Ingenieur Dingertuin van het APG). Indië-monument. Ter nagedachtenis aan alle slachtoffers van de Japanse bezetting in voormalig Nederlands-Indië en van de onafhankelijkheidsoorlog (Bersiap-periode) van Indonesië. In 2019 werd daar voor het eerst een Indiëherdenking gehouden, waarna ook het monument werd onthuld. Het monument en de regionale herdenking zijn bedacht door stichting Waringin. In Limburg wonen naar schatting zo'n 80.000 Indische Nederlanders. Kunstenaar: Hendri Wanders Onthuld: 2019	Nationale herdenking 15 augustus 1945
Hengelo	Bij Vijverlaan 65, Hengelo Pompgebouwtje, rond 1920 gebouwd, met op de top een Indonesisch terracotta vrouwenkopje.	Rijksmonumentenregister
Hoogeveen	Pottingastraat, Hoogeveen Het Molukse monument. Beeld van een Moluks echtpaar met kind, de man in KNIL-uniform. Ze staan in de palm van een hand, die als een bloem oprijst uit een kruidnagel. Het monument is onthuld op 30 september 2006 door wethouder Betty Poutsma-Jansen en vier leden van de eerste generatie Molukkers in Hoogeveen ter herinnering aan de komst van de 1ste generatie KNIL militairen in Nederland (1951) Makers: Onno en Wessel de Ruijter Onthuld: 30 september 2006 door wethouder Betty Poutsma-Jansen en vier leden van de eerste generatie Molukkers in Hoogeveen	Mens & Dier in Steen & Brons
Hooghalen	Oosthalen 8, Hooghalen Monument ('Schattenbergmarkering') op het terrein van voormalig Kamp Westerbork ter herinnering aan het Molukse Woonoord Schattenberg. De Schattenbergmarkering bestaat uit de voormalige keukendelen van een barak, die in de Molukse periodes aan sommige barakken werden geplaatst en een replica van de kist van dominee Metarij. Onthuld: 2011	Herinneringscentrum Kamp Westerbork
Hooghalen	Oosthalen 8, Hooghalen In 1951 krijgt kamp Westerbork een nieuwe functie: in Woonoord Schattenberg worden Molukkers opgevangen. Ook in barak 56. De barak wordt in 1965 gedemonteerd en gekocht door een boer uit Zelhem. Die gebruikt de barak als kippenschuur. In 2014 wordt de barak teruggeplaatst in kamp Westerbork. Het gebouw vertelt de gelaagde geschiedenis van het kamp in vele verhalen.	Canon van Nederland
Hoorn	Muntstraat 2, Hoorn Het Oost-Indisch Huis werd in de jaren 1660 gebouwd als kantoorpand voor de VOC-kamer van Hoorn. Nu in gebruik als politiebureau.	Rijksmonumentenregister
Kootwijk	Radioweg 1G, Kootwijk Radiozendstation 'Kootwijk', in de jaren 1920-1922 voornamelijk gebruikt ten behoeve van de radio- en telegraafverbinding met het voormalige Nederlands-Indië. Geheel in (gewapend) beton opgetrokken radiostation, waarvan de architectuur gerekend kan worden tot het symbolisme met elementen van de Amsterdamse School architectuur en het Duitse expressionisme. Naar ontwerp (1919) van architect J. Luthman met medewerking van constructeur J. Emmen.	Rijksmonumentenregister
Leiden	Jan van Goyenkade 44, Leiden Villa uit 1909, voltooid in 1911, gebouwd in opdracht van dr. Anton Willem Nieuwenhuis (1864-1953), hoogleraar in de land- en volkenkunde van Nederlands-Indië, en zijn vrouw dr. Margaretha Nieuwenhuis - Van Uexküll Guldenbandt (1873-1970). Ontwerp: dr. Margaretha Nieuwenhuis - Van Uexküll Guldenbandt, gebouwd door aannemer Botermans	Rijksmonumentenregister

Locatie	Erfgoed	Register of website
Leiden	Park 'De Put' aan de Morsstraat, Leiden Indiëmonument ter nagedachtenis aan Leidse veteranen die niet uit Indonesië/ Nederlands-Indië terugkwamen. Het monument bestaat uit drie mannen in militaire houding met tussen hen een open plek: de leegte van de kameraad die niet terugkeerde. Het monument is niet onomstreden. Het werd in de naastgelegen gracht gedumpt en meerdere keren met verf besmeurd. Beeldhouwer: Gerard Brouwer Grafisch ontwerp: Jan Kleingeld Onthuld: 1999	Oorlogsgravenstichting en Eveline Buchheim, Satrio Dwicahyo, Fridus Steylen, Stephanie Welvaart, <i>Sporen van betekenis. In gesprek met 'getuigen & tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog</i>, Amsterdam 2022, p. 290-291
Leiden	Leeszaal KITLV, Leiden Tegeltabelau 'Oost en West' van Jan Toorop, gemaakt door de firma Rozenburg in Den Haag. Jan Toorop (1858 -1928) komt zelf uit Midden-Java. Zijn vader was Nederlands en zijn moeder Indisch. Toorop werd naar Nederland gestuurd voor studie en is destijds gebleven. Sindsdien staat hij bekend als een van de belangrijkste kunstenaars in Nederland van begin twintigste eeuw. Rond 1910 heeft hij het tegeltabelau 'Oost en West' ontworpen als naamtableau voor de Vereniging Oost en West. Deze vereniging werd in 1899 opgericht om de banden tussen Nederland en Indië te versterken. Momenteel is het tableau in bezit van het KITLV (Koninklijk Instituut voor Talen, Landen en Volkenkunde) te Leiden. Het geheel is gegoten in de florale kunstuiting van die tijd - Art Nouveau.	Collectie Universiteitsbibliotheek Zie ook De Lachende Javaan
Lochem	Diverse adressen: 'Indisch Lochem' Huizen Java, Sumatra, Celebes en Borneo op kruispunt van wegen naar Zutphen, Barchem en Zwiep. Huize Java werd in 1840 gebouwd door textielfabrikant Hoffman, gespecialiseerd in voor Nederlands-Indië bestemde weefsels. Hij liet kerkzaal 'Sumatra' tegenover zijn huis bouwen. Meisjesschool 'Celebes' en villa 'Borneo' bevinden zich op hetzelfde kruispunt. In Lochem bevinden zich ook verschillende pensions voor Indische verlofgangers met 'Indische' serres en veranda's.	Indisch Lochem
Loenen	Imbosweg 55, Loenen Vrijstaand columbarium met daaromheen gegroepeerde zitbanken op het landgoed Groenouwe in het buurtschap Zilven te Loenen. Het landgoed Groenouwe is eigendom van de familie Broese van Groenou. Wolter Broese van Groenou is rijk geworden als planter met de verbouw van suiker in voormalig Nederlands-Indië, en liet in 1919 op het landgoed een groot landhuis bouwen met daarbij een zwembad, een tennisbaan en een golfbaan. Het columbarium liet hij bouwen in 1925 naar ontwerp van zijn zoon Adolf.	Rijksmonumentenregister
Loenen	Groenendaalseweg 64, Loenen Het monument voor de slachtoffers van het eiland Tarakan (gelegen voor de kust van Borneo/Kalimantan) herinnert aan de KNIL-militairen die gevangen werden genomen na capitulatie van Tarakan in Nederlands-Indië/Indonesië. Het gaat in totaal om 215 slachtoffers waarvan 92 op het monument zijn staan vermeld. Maker: onbekend Onthuld: 19 januari 2012 door initiatiefneemster Wieteke van Dort	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Maastricht	Begraafplaats Tongerseweg, Maastricht Grafmonument van de familie De Stuers, 1861, bestaande uit een hardstenen gedenknaald boven een grafkelder. Prominent gesitueerd op een van de centrale pleinen van de begraafplaats. De obelisk heeft een drievoudig getrapte voet. Console met laurierkransen. Bekroning in de vorm van een smeedijzeren kruis. Het grafmonument wordt omgeven door vier hekkolommen in de vorm van een kort kanon. Aan de zuidzijde een gedenkschrift voor de eerst begravene: 'Hier rusten / Hubert Jan Josef Lambert / RIDDER DE STUERS / Generaal-majoor Kommandant van het / Nederlandsch Oost Indisch Leger / Geb. Roermond 16 nov.'	Rijksmonumentenregister
Marum	Kampweg, Marum Molukse vrouw. Het beeld stelt een zwangere Molukse vrouw voor met een koffer in de hand. Gehakt/gesneden uit een kastanjeboom die vroeger bij de van Grijpskerk stond. Kunstenaar: Gert E. Sennema (1962) Onthuld: 26 september 2009 door K. Ayal samen met dochter Emma Ayal.	Mens & Dier in Steen & Brons
Middelburg	Maisbaai 4, Middelburg Voormalige woning van de opper-equipagemeester (Commerciehuis) van de Oost-Indische Compagnie. gebouw met schilddak en thans gepleisterde lijstgevel. Eenvoudige voordeuromlijsting. In de gevel drie stenen met monogram van de Middelburgse Kamer, Anno en 1616. Inwendig gemoderniseerd. Directiekamer: schoorsteen met rijk gesneden omlijsting waarin een (later) schilderstuk. De oorspronkelijk voor twee andere schoorsteenmantels van dit gebouw vervaardigde schilderstukken zijn thans opgehangen in de vergaderzaal.	Rijksmonumentenregister

Locatie	Erfgoed	Register of website
Moordrecht	Koningin Julianastraat bij 91, Moordrecht Monument voor de eerste generatie Molukkers. Beeld van een Moluks gezin met twee kinderen, de man in militair winteruniform. Aan een blinde muur hangt een groot canvasdoek met portretten van alle Molukkers van de eerste generatie die in de jaren zestig in Moordrecht kwamen wonen. Het initiatief voor het beeld en canvas kwam van tweede generatie Molukkers die hun ouders wilden eren als pioniers. Het is een van de Molukse monumenten die volledig door de gemeenschap zelf bekostigd zijn. Kunstenaar: Sias Fanoebi Onthuld: 16 september 2006	Mens & Dier in Steen & Brons Eveline Buchheim, Satrio Dwicahyo, Fridus Steylen, Stephanie Welvaart, <i>Sporen van betekenis. In gesprek met 'getuigen & tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog</i> , Amsterdam 2022, p. 295-296 Wikipedia
Nijmegen	Burchtstraat 20, Nijmegen Indië-monument opgericht ter nagedachtenis aan alle Nijmeegse militairen die tijdens de koloniale oorlog in Indonesië in het voormalig Nederlands-Indië zijn gesneuveld.	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Numansdorp	Hallinxweg, Numansdorp Indië-monument opgericht ter nagedachtenis aan zes Nederlandse soldaten die de periodes 1941-1945 en 1945-1950 sneuvelden in het voormalige Nederlands-Indië. Ontwerp: Dienst Gemeentewerken Onthuld: 8 augustus 1997	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Nunspeet	F.A. Molijnlaan 77, Nunspeet Dit voormalige zomerhuis van het type villa, genaamd 'De Boschhoek', met achterliggend houten schuurtje, is gebouwd in de jaren tussen 1915 en 1920 in opdracht van de familie Oudemans te Den Haag, naar een door de Amsterdamse School beïnvloed ontwerp van de architect J. van Biesen (1892-1968). Een van de daken is voorzien van opvallende, op de traditionele Indonesische bouwkunst geïnspireerde, hoekkepers.	Rijksmonumentenregister
Oegstgeest	Rhijngeesterstraatweg 9, Oegstgeest Huis Rhijngeest. Het huidige huis Rhijngeest is omstreeks 1840 in de toen nog vrij moderne 'Indische'-stijl opgetrokken, waarvan de tot aan de grond toe reikende en beglaasde en van luiken voorziene terras- en balkondeuren op de begane grond en eerste verdieping, het schilddak met ruim overstek, dat het onderliggende balkon deels tegen zon en regen beschut, en het ruime aan drie zijden van het hoofdgebouw omgaande balkon, typerende eigenschappen zijn. Architect: onbekend	Rijksmonumentenregister
Ommen	Woonoord Laarbrug. Voormalig Moluks woonoord, nu Camping Laarbrug. De basaltstenen toegangsweg, de voormalige beheerderwoning annex kraamkliniek, het toiletgebouw, het waslokaaltje en een enkele woonbarak herinneren nog aan de tijd dat op deze locatie Molukkers uit het verre Indië gehuisvest waren.	Canon van Nederland (Canon van Ommen)
Overasselt	Hoogstraat 7, Overasselt Gedenkteken. Het betreft een beeldengroep met een Christusfiguur, een geknielde man links en een geknielde vrouw met kind rechts. De pijler van de rechterarm is aan de voorzijde voorzien van een kleine gebakken reliëfsteen: schematisch landschap met Maria, een soldaat, een geknielde man en het opschrift 'aan Maria voor de behouden thuiskomst van onze jongens uit Indonesië 1946-1950'. Het beeld zelf dateert uit 1943. Ontwerp: H. Jonkers, op voetstuk van P. Leenders	Rijksmonumenten.nl
Raalte	Zwolsestraat 16 Indië-monument. Stenen beeldje van een soldaat in gevechtstenuw van een dienstplichtig soldaat eind jaren 1940. Op het bordje: Voor orde en vrede. Kunstenaar: Gerardus J. Tuink (1927/28 – 2006)	Mens & Dier in Steen & Brons
Rijnsburg	Kerkstraat, Rijnsburg Nieuw-Guinea- en Indië-monument, rood granieten monument met afbeelding van een hoofd. Maker onbekend	Mens & Dier in Steen & Brons
Roermond	Maastrichterweg 19, Roermond Het Nationaal Indië-monument herdenkt de ruim 6.200 militairen die in de periode tussen 1945 en 1962 in het voormalige Nederlands-Indië of in Nieuw-Guinea zijn gesneuveld. Ontwerp: Wijnand Thönissen en Dick van Wijk Onthuld: 1988	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Roermond	Maastrichterweg, Roermond Het Monument voor Indische Burgerslachtoffers is opgericht ter nagedachtenis aan alle burgers die in de periode 1945-1962 zijn omgekomen in Nederlands-Oost Indië en Nederlands Nieuw-Guinea. Ontwerp: Wijnand Thönissen en Dick van Wijk Onthuld: 1990	Nationaal Comité 4 en 5 mei

Locatie	Erfgoed	Register of website
Rotterdam	RDM-straat, Rotterdam Onderzeebootloods. In de onderzeebootloods zijn o.a. onderzeeboten uit de K-klasse gebouwd (K staat voor koloniën, deze onderzeeboten hebben dienstgedaan in Nederlands-Indië)	Monumentenregister Rotterdam
Rotterdam	Achterhaven 148, Rotterdam Voormalig depot van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Pand met verdieping en omlopend schilddak, breedte negen vensterassen. Smeedijzeren stoephek met V.O.C.-initialen.	Rijksmonumentenregister
Schaarsbergen	Clement van Maasdijklaan 2, Schaarsbergen (Arnhem) Monument 'Eerste Divisie 7 December' of 'Divisie-monument'. Volgens gegevens van het Ministerie van Defensie sneuvelden in Indonesië 683 militairen van deze divisie. De meeste slachtoffers liggen begraven op ereveld Menteng Pulo in Jakarta. Elk jaar vindt rond 7 december bij dit monument een herdenking plaats. Het monument bestaat uit een natuurstenen muur, eretafels met de namen der gesneuvelden, een gedenkplaat van generaal-majoor Dürst Britt en een klokkenstoel. Maker: Ir. A.J.H. Haak (ontwerp), ir. A.O. van Oort (herindeling) Onthuld: 12 december 1960	Nationale herdenking 15 augustus 1945; Nationaal Comité 4 en 5 mei
Schiedam	Nieuwe Haven 109, Schiedam Voormalige branderij 'New York' gebouwd in sobere Eclectische stijl in 1858. De branderij is typologisch representatief voor de huisvesting van deze specifieke productiefase binnen de Jeneverbedrijfstak in de laatste grote bloeiperiode (1850-1880) van de (kleinschalige) Schiedamse Jeneverindustrie. De branderij kreeg ongeveer rond de eeuwwisseling een functie als pakhuis van de Indische Handelscompagnie.	Rijksmonumentenregister
Soest	Prins Bernhardlaan 43, Soest Woonhuis. Opdrachtgever en ontwerper was W.H.C. Doorman, oud-reservekapitein der Genie en oud-administrateur der Billiton Maatschappij in het toenmalige Nederlands-Indië. Billiton werd in 1860 opgericht voor de exploitatie van de tinmijnen in Nederlands-Indië.	Rijksmonumentenregister
Soest	Ir. Menkolaan 1, Soest Indië-monument opgericht ter nagedachtenis aan de medeburgers die zijn omgekomen tijdens de Japanse bezetting van het voormalig Nederlands-Indië. Maker onbekend Onthuld: 1982	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Spijkenisse	Vredehofstraat 29, Spijkenisse Oorlogsmonument opgericht ter nagedachtenis aan 31 medeburgers die in de Tweede Wereldoorlog of tijdens de koloniale oorlog in Indonesië in voormalig Nederlands-Indië zijn omgekomen. Ontwerp: Ir. M.C.A. Meischke (pilaar), Pieter van Oostveen (herinrichting) Onthuld: 8 augustus 1953	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Steenwijk	Gagelsweg 25, Steenwijk Indisch monument 'De Gebroken Tegel' is opgericht ter nagedachtenis aan alle Nederlandse burgers en militairen die het slachtoffer zijn geworden van de Japanse bezetting (1941-1945) en de daarop volgende koloniale oorlog in Indonesië (1945-1949) in het voormalige Nederlands-Indië. Ontwerp: Annica Koot Onthuld: 1997	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Tilburg	Vrijheidspark, Tilburg Indië-monument. Opgericht ter nagedachtenis aan zestig Tilburgse militairen die tijdens de koloniale oorlog in Indonesië in het voormalige Nederlands-Indië zijn gesneuveld. Ontwerp: Ir. André M. Doevendans Onthuld: 5 mei 2001	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Utrecht	Biltstraat 95, Utrecht Dubbel herenhuis, gebouwd in 1862 in eclectische stijl. Deels in gebruik door het voormalig Moluks Museum (dat sinds 2012 bij Sophiahof is ondergebracht).	Rijksmonumentenregister
Utrecht	Bij Koningsweg 45 1 (Algemene Begraafplaats), Utrecht Grafmonument Tehudeiorij uit 1908 bestaand uit een staande plaat van hardsteen met aan weerszijden twee met slangen versierde. Steen met afbeelding van man in lotus-houding met boek op schoot. Achtergrond bestaande uit zon en zonnestralen. Tekst: 'Ter herinnering aan Johannes Everhardus Tehudeiorij / Inlandsch en Nederlandsch arts / geboren 25 juni 1882 te Erma, eiland Ambon/ overleden 22 december 1908 te Utrecht / zijn nagedachtenis blijft in eer bij allen die geloven in Insulinde's toekomst'.	Rijksmonumentenregister

Locatie	Erfgoed	Register of website
Vaassen	Woestijnweg, Vaassen Dit 'Moluks-monument' werd opgericht ter nagedachtenis aan het lot van de vroegere Molukse soldaten en van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) en hun gezinnen die in 1950 in allerijl de Molukken moesten verlaten. De beeldengroep bestaat uit een Molukse KNIL-soldaat die samen met zijn vrouw, gekleed in een sarong en kabaja en zijn twee kinderen in begin jaren vijftig voet op Nederlandse bodem zetten. Ontwerper: Greet Grottendieck Onthuld: 10 oktober 2006	Nationaal Comité 4 en 5 mei ; Mens & Dier in Steen & Brons
Venray	Dorpsplein, Castenray (Venray) Indië-monument. Betonnen obelisk, die op driekwart hoogte wordt onderbroken. Het bovenste gedeelte wordt gedragen door drie roestvrijstalen staven. Op de obelisk zijn een aantal afbeeldingen in reliëf aangebracht: Voorzijde: een ster, het ereken van erkenning voor het feit dat men strijd heeft geleverd voor orde en vrede, en kaarten van Limburg, Curaçao en Java, met lijnen van Castenray naar de beide eilanden. Aan deze zijde ook een plaquette met de tekst "1946-1950 / Zij deden hun plicht voor orde en vrede" en de namen van slachtoffers. Rechterzijde: het embleem van de 7 December Divisie, het embleem van de Palmboomdivisie, en een karbouw. Linkerzijde: het embleem met de dividivboom van Curaçao, het embleem met de drietand van de Derde Divisie en een palmboom. Kunstenaar: Marianne Hoedemaekers Onthuld: 7 oktober 2007	Mens & Dier in Steen & Brons
Vught	Atlantis 1, Vught Soldatenbarak, eerst behorend bij concentratiekamp Vught, opgetrokken in 1943-1944. Dit gebouw is de enige nog resterende van de 43 barakken waarin de verblijven en werkplaatsen voor de gevangenen waren ondergebracht. Na de Tweede Wereldoorlog in gebruik als onderdeel van een Moluks woonoord. Barak 1 is heden in gebruik als kerkruimte voor de Molukse gemeenschap te Vught en is gedeeltelijk gerestaureerd/gerenoveerd.	Rijksmonumentenregister
Wageningen	Plein 15 Augustus 1, Wageningen Het herdenkingsmonument Rumah Kita is opgericht ter herinnering aan de capitulatie van Japan in Nederlands-Indië op 15 augustus 1945 en de daarop volgende Bersiap-periode waarin veel Indo's het land moesten verlaten. De locatie van het monument is nauw verbonden met de Indische gemeenschap in Nederland. Rumah Kita is 1 maart 1958 opgericht onder de naam Stichting Dennenrust. De primaire doelstelling was: opvang, algehele verzorging en waar nodig verpleging van ouderen en hun nazaten die afkomstig zijn uit, dan wel woonachtig geweest zijn in het voormalig Nederlands-Indië. Ontwerper: Florine van Eekhout Onthulling: 8 augustus 2008	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Wageningen	Nudestraat 12, Wageningen Wageningen, Indië-monument ('De waterlelie'), ter nagedachtenis aan de Wageningers die vielen in het conflict in de Oost. Het monument is een sculptuur van edelstaal in de vorm van een waterlelie met twaalf bloembladeren. Elf bloembladeren zijn dicht en één is open. De sculptuur is geplaatst op vier natuurstenen met inscriptie. Ontwerp: Pim Wever Onthuld: 9 september 2010	Mens & Dier in Steen & Brons, Nationaal Comité 4 en 5 mei
Willemstad	Steenpad 6, Willemstad Woonhuis/boerderij Moria. Het woonhuis dateert uit 1907, met verwijzing naar een houten lambrisering van Javateak met ingebouwde open en dichte kasten met finer inlegwerk van Indisch palissander.	Rijksmonumentenregister
Westerbork	Zie: Hooghalen, Barak 56 en Schattenbergmarkering	Canon van Nederland (Barak 56) Herinneringscentrum Kamp Westerbork (Schattenbergmarkering)
Zetten	Bakkerstraat, Zetten De plaquette aan de Vluchtheuvelkerk te Zetten (gemeente Overbetuwe) is aangebracht ter nagedachtenis aan Justinus Jacob Leonard Heldring, die als officier in het voormalige Nederlands-Indië op 18 september 1944 om het leven kwam. Maker onbekend	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Zutphen	Pelikaanstraat 9, Zutphen Winkelwoning 'De Pelikaan' in Zutphen met een pui met daarin geëtst glas met de afbeelding van een Indisch sawa-landschap. Ontwerp gebouw D.J. van Loo (1868-1928) in opdracht van G.J. Garsen Azn. Ontwerper decoraties: onbekend.	Rijksmonumentenregister

Locatie	Erfgoed	Register of website
Zwijndrecht	Kapitein Horsmanflat, Zwijndrecht De plaquette voor Kapitein W. Horsman herinnert aan de gezagvoerder van het motortankschip 'Ondina' van de Nederlandsch-Indische Tank Stoombootmaatschappij (Shell). Horsman bond in november 1942, slechts geëscorteerd door een Brits-Indische mijnenveger, de strijd aan met twee zwaarbewapende Japanse hulpkruisers in de Indische Oceaan. Bij de strijd werd Kapitein Horsman gedood. Voor zijn dapper optreden werd hij postuum benoemd tot Ridder 4e klasse der Militaire Willems orde. Maker: onbekend Onthuld: 10 mei 1965. Op die dag werden ook vier andere plaquettes onthuld in vier flatgebouwen die werden vernoemd naar andere Koopvaardij-officieren.	Nationaal Comité 4 en 5 mei
Zwolle	Burg. van Roijensingel, Zwolle Het 'Indië-monument' in Zwolle is opgericht ter nagedachtenis aan vijftien medeburgers die als militair zijn omgekomen in het voormalige Nederlands-Indië of in Nieuw-Guinea. Ontwerper: Catharina Ramakers Onthuld: 8 augustus 2002	Nationaal Comité 4 en 5 mei

[Uit: *Deel en verbind*, p. 18-19]

Welke geschiedenis?

Door te spreken over ervarings- en herinneringsgemeenschappen wordt ook direct aangegeven dat het gaat om groepen en generaties mensen met verschillende ervaringen of herinneringen. Wat de verschillende ervarings- en herinneringsgemeenschappen delen, is dat hun (voor)ouders in het koloniale Nederlands-Indië woonden en dat zij momenteel in Nederland wonen. Het traject dat zij hebben afgelegd, evenals de (sociaaleconomische) posities die zij en hun (voor)ouders hebben en hadden, is verschillend. Dat was zo in de koloniale tijd, in de periode van de dekolonisatie, tijdens de migratie en vanaf hun verblijf in Nederland. Om recht te doen aan de meerstemmigheid die de commissie bepleit [...], is het relevant de verschillen in de diverse historische periodes te onderkennen.

Grofweg zou die geschiedenis als volgt in drie periodes kunnen worden beschreven (terug redenerend vanuit het heden).

De eerste periode noemen we de postkoloniale migratie. Die is voor elke ervaringsgemeenschap anders, bijvoorbeeld wat betreft tijd (jaar), reden, manier, verwachting en integratie. Indische Nederlanders kwamen bijvoorbeeld tussen 1945 en eind jaren zestig in 'golven', afhankelijk van het beleid ten opzichte van Nederlanders in Indonesië, maar ook de bereidheid van de overheid om hen in Nederland te ontvangen. Voor de Indische Nederlanders die direct na de Japanse bezetting kwamen, speelden de ervaringen van die bezetting het meest door, terwijl voor Indische Nederlanders die later kwamen, meer ervaringen met de Indonesische revolutie, of discriminerende ervaringen in het onafhankelijke Indonesië een rol speelden. Ook de ontvangst was verschillend, sommigen konden bij familie terecht, andere werden langere tijd gehuisvest in pensions waar ze vaak geconfronteerd werden met paternalistische vertegenwoordigers van de overheid. Min of meer in dezelfde periode, rond 1951, kwamen Molukkers 'tijdelijk' naar Nederland waar zij werden ondergebracht in woonoorden. Tot hun grote woede werden de mannen, militairen in het koloniale leger, ontslagen. De 'tijdelijkheid' domineerde het verblijf van Molukkers tot eind jaren zeventig. Ook andere groepen, zoals de Belanda Hitam (KNIL-militairen die in Afrika waren gerekruteerd en hun nazaten), Papoea's, Chinezen uit Indonesië en de Javaanse Surinamers vormen mede op basis van hun migratiegeschiedenis naar Nederland eigen ervaringsgemeenschappen. Voor alle groepen spelen

ervaringen voor én na de komst naar Nederland door in volgende generaties.

De tweede periode die kan worden onderscheiden, is die van de dekolonisatie. Die begon met de inval van Japan in Nederlands-Indië in 1942 en eindigde in 1962 met de overdracht van Nederlands Nieuw-Guinea (Papoea) via de Verenigde Naties. Dit betrof een historische kantelpriode die ertoe leidde dat betrokkenen uiteindelijk naar Nederland kwamen. Dit is een periode waarover de meeste (emotionele) discussies ontstaan. Ervaringen en herinneringen tussen (sub)groepen lopen zeer uiteen en er wordt verschillend gewicht toegekend aan specifieke gebeurtenissen en ervaringen binnen die periode. Of (voor)ouders in de Japanse kampen waren geïnterneerd of zogenoemde 'buitenkampers' waren, maakt voor de herinnering aan de Japanse bezetting en de eerste fase van de Indonesische revolutie enorm veel uit. Datzelfde geldt voor de vraag of (voor)ouders makkelijk naar Nederland konden komen, of dat zij moesten soebatten om een overtocht naar Nederland te kunnen krijgen, of om als spijtoptant te worden erkend. Ook de ervaringen tijdens de gewelddadige en chaotische periode van de bersiap (1945-46) spelen een belangrijke rol in de geschiedenis. Of, zoals in het geval van Molukkers, is de manier waarop zij naar Nederland zijn gehaald bepalend. Voor al deze groepen vormt de 'kille ontvangst' die ze in Nederland kregen, een belangrijke bron van ervaring en herinnering. Los daarvan kan voor in Nederland wonende Indonesiërs het gewicht van deze tweede periode weer geheel anders liggen. Met name de periode 1945-1949 maakt de (nazaten van) Indië-veteranen tot betrokkenen.

De derde periode is de koloniale tijd. Die is, opnieuw, voor de verschillende ervaringsgemeenschappen beduidend anders. In de kolonie heerste een 'raciaal gedefinieerde' hiërarchie waarin Europeanen boven in de pyramide een plaats hadden, met daaronder Indo-Europeanen en 'vreemde oosterlingen' en onderaan de hiërarchie de 'inheemse' bevolking van de Indonesische archipel. Die laatste officiële 'categorie' vormde geen eenduidige groep. De oorspronkelijke bewoners van de Indonesische archipel werden door de koloniale machthebbers verschillend beoordeeld en bekeken. Zo werden bijvoorbeeld Molukkers beschouwd als dichter bij de Nederlanders staand en meer loyaal aan het koloniaal gezag en werden Papoea's gezien als de bevolkingsgroep die het laatst was gekoloniseerd en nog het meest moest worden 'gecivilliseerd'. Deze verschillende perspectieven bepaalden mede de positie van deze bevolkingsgroepen in de koloniale samenleving en daarmee hun onderlinge verhoudingen. De Chinezen behoorden bijvoorbeeld met

de Indo-Europeanen tot de middencategorie op de schaal van koloniale hiërarchie. Maar beiden stonden op de sociaaleconomische ladder onder de Europeanen. Molukkers (of preciezer: Christelijke Molukkers) waren een 'uitverkoren' groep binnen de laagste echelons in de koloniale hiërarchie. Zij werden meer vertrouwd door de Nederlandse koloniale elite.

Deze koloniale hiërarchie maakte dat de verschillende ervaringsgemeenschappen naar Nederland kwamen met andere bagage en ervaring. De verhoudingen in de kolonie werkten (en werken) nog steeds door in postkoloniaal Nederland, waardoor ze ook nu nog van invloed zijn op de relaties tussen de onderlinge herinneringsgemeenschappen. Die verschillen in posities en waardering voor elkaar kunnen worden beschouwd als een erfenis van het koloniaal denken.

Beleidsnotities en onderzoeksrapporten

De waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving (Verdrag van Faro), Raad van Europa 2005

OCW Cultuurbrief Erfgoed telt, Den Haag 2018

Erfgoed om bij stil te staan; achtergronden bij Verkenning Herinneringserfgoed, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2018

Omgang met beladen erfgoed in de openbare ruimte. Samenvatting van een in 2021 uitgevoerde verkenning, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2018

Erfgoed van betekenis. Verkennend onderzoek naar de relatie tussen onroerend erfgoed en de herinnerings- en herdenkingscultuur in Nederland, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2019

Erfgoed voormalig Nederlands-Indië. Adviestraject t.b.v. Commissie Versterking Kennis Voormalig Nederlands-Indië. Eindrapport, Panteia, 2022

Erfgoed van mensen met een migratieachtergrond. Een verkenning, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2022

Verkenning erfgoedgemeenschappen in Gouda, Factsheet, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2022

Wankele sokkels. Omstreden monumenten in de openbare ruimte, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam 2023

Deel en verbind. Nederland, Nederlands-Indië, Indonesië. Adviesrapport Commissie Versterking kennis geschiedenis voormalig Nederlands-Indië, Den Haag 2023

Registers en websites

- <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten>: register van het Nationaal Comité 4 en 5 mei
- <https://15augustus1945.nl/monumenten-in-kaart/>: register van de Nationale Herdenking 15 augustus 1945
- <https://canonvannederland.nl>: monumenten die zijn opgenomen in de Canon van Nederland
- <https://collectienederland.nl>: toegang tot o.a. monumenten in vele museale collecties

- <https://geheugenvannederland.nl>
- <https://indischebuurten.nl/>: de geschiedenissen van de ruim 90 Indische buurten die sinds 1869 in Nederland zijn ontstaan
- <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/>: monumentenregister van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- <https://www.monumentenzorgdenhaag.nl/sporen-van-smaragd>: project Indisch erfgoed Den Haag
- <https://oorlogsgravenstichting.nl>
- Registers van provincies en verschillende grote gemeenten
- <https://rijksmonumenten.nl>: register van rijksmonumenten
- <https://www.monumentenzorgdenhaag.nl/sporen-van-smaragd> - inventarisatieproject *Sporen van Smaragd – Nederlands-Indisch erfgoed in Den Haag, 1853-1945*
- <https://standbeelden.vanderkrogt.net/> - 'Mens & dier in steen & brons'

Interviews

Interviews met vertegenwoordigers van verschillende ervarings- en herinneringsgemeenschappen, afgenomen door Wouter Hoiting:

Maud en Richard van der Baan
Yvonne Carels
Gerard Hensbergen
Ingrid van der Hoeven
Rizky Kalebos
Margaret Leidelmeijer
Fadjar Schouten-Korwa
Patricia Tjiook-Liem
Rocky Tuhuteru

Overige bronnen

Eveline Buchheim, Satrio Dwicahyo, Fridus Steylen, Stephanie Welvaart, *Sporen van betekenis. In gesprek met 'getuigen & tijdgenoten' over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog*, Amsterdam 2022

Andrea Kroon en Audrey Wagtberg Hansen, *Sporen van Smaragd, Indisch erfgoed in Den Haag, 1853-1945*, Den Haag 2013

Gert Oostindie, Henk Schulte Noordholt, Fridus Steijlen, *Postkoloniale monumenten in Nederland*, Leiden 2011

Omslagfoto Indisch Monument: Alexandra van Kleef

Foto's geïnterviewden: Wouter Hoiting (m.u.v. foto Rocky Tuhuteru)

Foto Rocky Tuhuteru: Nevèl van der Vorst via Pelita

Voorbeelden Erfgoed in de publieke ruimte:

Den Haag, Nederlandsche Handel-Maatschappij:
Alexandra van Kleef

Amsterdam, Nederlandsch-Indische Handelsbank:
Chabeo1, CC BY-SA 4.0 via Wikimedia Commons

Harlingen, Pakhuis Sumatra: Michiel1972, CC BY-SA 3.0
via Wikimedia Commons

Apeldoorn, Generaal van der Heydenlaan 5: Jeroen
Overweel

Santpoort-Noord, Landgoed Duin en Kruidberg: Ipflo, CC
BY-SA 4.0 via Wikimedia Commons

Den Haag, Korte Vijverberg 5: Alexandra van Kleef

Utrecht, Abel Tasmanstraat: Wouter Hoiting

Breda, Muurschildering Blind Walls: G.Lanting, CC BY 4.0
via Wikimedia Commons

Den Haag, Studentenvereniging De Indische Club:
Alexandra van Kleef

Amsterdam, Rozentheater: Marcel mulder, CC BY-SA 3.0
NL via Wikimedia Commons

Amsterdam, Sculptuur Multatuli: thierrytutin, CC BY 2.0
via Wikimedia Commons

Arnhem, Monument Sawah Belanda: Fridus Steijlen
KITLV 160927

Den Haag, Indisch Monument: Alexandra van Kleef

Ede, Indië-monument: Maurice den Boer

Vught, Barak 1 in Kamp Vught: Kasteelbeer, CC BY-SA 3.0
NL via Wikimedia Commons

Hooghalen, Schattenbergmarkering: Massanz, CC BY 2.0
via Wikimedia Commons

Arnhem, Herdenkingsmonument Japanse
Vrouwenkampen, Bronbeek: Tangel, L.M. (Loek),
Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,
Documentnummer 334.696

Nationaal Ereveld, Loenen: Just Agnes, CC BY-SA 3.0 NL
via Wikimedia Commons

Krijgsdanks Tjakalele: Onbekende fotograaf KITLV 11273

Den Haag, Toko Semarang: Alexandra van Kleef

Rotterdam, Lloydkade: Ary Groeneveld, CCo, via
Wikimedia Commons

Naar schatting twee miljoen Nederlanders hebben een persoonlijke band met Nederlands-Indië/Indonesië. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed liet een verkenning uitvoeren naar het materiële erfgoed in de publieke ruimte dat hiermee verbonden is. Deze verkenning bundelt de verhalen van vertegenwoordigers van de diverse ervarings- en herinneringsgemeenschappen met vele voorbeelden van erfgoed én vraagstukken die daaruit volgden. Met als doel de kennis hierover te delen en de dialoog over deze gedeelde geschiedenis te bevorderen – een geschiedenis die ons allemaal aangaat.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.